

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE PAMUK YETİŞTİRİCİLİĞİ VE PAMUK POLİTİKASI (1923-1938)

COTTON PRODUCTION AND COTTON POLICIES
DURING THE ATATURK ERA IN TURKEY (1923-1938)

Nadir YURTOĞLU*

Makale Bilgisi

Başvuru: 09.07.2019

Kabul: 05.09.2020

Article Info

Received: July 09, 2019

Accepted: September 5, 2020

Özet

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından 1938'e kadar olan dönemde Türkiye'de pamuk yetiştiriciliği ve pamuk politikası ile bunun ekonomiye olan yansımaları makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışma, Atatürk Dönemi'nde pamuk üretim faaliyetleri; pamuk tohumu alanında yapılan çalışmalar; pamuk ticareti; pamukla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen temas, kongre ve toplantılar; pamuk alanında şirketleşme ve kooperatifleşme yönünde yapılan faaliyetler ve pamuk zararlılarıyla mücadele ile sınırlandırılarak altı dönem dâhilinde ele alınmıştır. Atatürk Dönemi'nde pamuk yetiştiriciliği ve pamuk politikasının ekonomiye olan yansımaları sayısal veriler ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmanın kaynak materyalini, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmi yayınlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi ve Kanunlar Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, istatistik yıllıkları ve dönemin süreli yayınları arasında bulunan ekonomi dergilerinin makaleleri oluşturmaktadır. Konu incelenirken, dönemin Türkiye'si ile dünyanın pamuk yetiştiriciliği alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne alınarak gerekli değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Araştırma sonucunda, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte pamuk yetiştiriciliği ve ticaretinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmesine rağmen, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin fiyatları yarı yarıya düşürmesinin, pamukçuluğun gelişimini zora soktuğu görülmüştür. Buna karşın kooperatifleşme ve şirketleşme yönünde atılan adımların, Akala ve Cleveland türünde tohum üretim faaliyetlerinin, düzenlenen kongre ve toplantıların, pamuk zararlılarıyla gerçekleştirilen mücadelelerin neticesinde üretim hacminin genişletilerek milli ekonomiye önemli katkılar sağlandığı tespit edilmiştir.

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, nyurtoglu@kastamonu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Nazilli Pamuk İstasyonu, Pamuk Yetiştiriciliği, Akala Pamuğu, Cleveland Pamuğu, Pamuk Ticareti

Abstract

This study addressed cotton production and cotton policies and their repercussions on Turkish economy from the proclamation of the republic (1923) until the death of Ataturk (1938). The study covered the subject matter in six periods; (1) Cotton production activities during the Ataturk era; (2) research on cotton seeds; (3) cotton trade; (4) national and international communications, congresses and meetings on cotton; (5) cotton-related cooperation activities and (6) control of pests in cotton. Cotton production and the effects of cotton policies on economy during the Ataturk era were investigated in the light of numerical data. The data were collected from the Presidency Republican Archive Documents, Memorandum Diary of the Grand National Assembly of Turkey, laws and minute books, Official Gazette of the Republic of Turkey, annual statistics and articles in journals on economy and periodicals. The study also assessed global developments in cotton production. As a result of this study, it was seen that although efforts were made to increase cotton production and trade with the declaration of the Republic, the 1929 economic crisis in the world made the development of cotton industry difficult by reducing the prices by half. On the other hand, it was found that the production volume of cotton was expanded and significant contributions were made to the national economy as a result of the steps taken towards cooperatives and corporations, the production of Akala and Cleveland seed species, the congresses and meetings held, and the fights against cotton pests.

Keywords: Nazilli Cotton Station, Cotton Production, Akala Cotton, Cleveland Cotton, Cotton Trade

Giriş

Eski ve Ortaçağlarda Pamuk

Arkeolojik buluntular, Hindistan ve Güney Amerika'da 5.000 yıl önce pamuk tarımının yapılarak dokumacılıkta yararlanıldığına işaret etmektedir. Hindistan'daki Harappa uygarlığından Mezopotamya'ya oradan da Eski Mısır'a yayılan pamuğun, Arapçadaki ismi olan *el kutnu* İngilizce 'ye cotton, İspanyolca 'ya da algodón şeklinde geçmiştir.¹

¹ "Pamuk Hakkında", <http://akalapamuk.com.tr/pamuk-hakkinda/>; Erişim Tarihi: 29.06.2019; Kök, sap, yaprak, çiçek ve tohumdan meydana gelen pamuk bitkisi tür ve varyetesiye göre 60 ile 120 cm; ağaç halinde ise 5-6 metreye kadar uzayabilir. Gövdeleri dik, dallanmış ve tüylü bulunan bu bitkinin yaprakları ise uzun saplı, parçalı ve tabanı kalp şeklindedir. Çiçekler saplı ve yaprakların koltuğunda tek tek yer alırken dış çanak yaprakları üç; taç yaprakları ise beş serbest parçadan teşkil edilmiştir. Meyve ise olgun halde açılan yâda kapalı kalan, 3-5 gözlü, adına koza da denen bir kapsülden meydana gelmiştir. Her gözde siyahımsı renkli, oval şekilli

Tarihin babası olarak bilinen Antik Yunan Dönemi'nin ünlü yazarı Herodot, kaleme aldığı Herodot Tarihi adlı kitabında, Asya'ya yaptığı seyahat esnasında Hindistan'da pamuğa rastladığını ve bu maddeden Hintlilerin kumaş imal ettiğini belirtmiştir. Pamuk sonradan dünyaya Hindistan'ın güney ve kuzey yönüyle yayılmış, Avrupa'ya ise Mısır'dan İspanya yoluyla geçmiştir. Ayrıca dokumacılık sanatı da pamukla birlikte dünyada yaygın hale gelmeye başlamıştır.² ABD kıtasındaki yerliler ise, Avrupalıların ülkelerine gelmesinden önce pamuğu ekerek dokumasından yararlanmışlardır.³

Büyük İskender'in istilası esnasında Anadolu'dan geçen komutanların pamuk bitkisine rastlaması, bu bitki tarımının Anadolu'da da eski zamanlara dayandığının bir göstergesi olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun 6. Asır Dönemi'nde Anadolu'ya yerleşen pamuk sanayi İstanbul'un fethinden sonra Türkler vasıtasıyla balkanlara intikal etmiştir.⁴

Manihaizm dinini benimsemeleri ve yerleşik hayata geçip tarıma önem vermeleriyle bilinen Uygurlarda, hububatla birlikte pamuk yetiştiriciliği önemli bir yeri işgal etmiş, üretimde kullanılan topraklar ırmaklardan açılan kanal ve arıklar vasıtasıyla sulanmıştır.⁵

Kaşgarlı Mahmut'a göre, Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Alp Arslan Dönemi'nde tarımın Türklerin günlük yaşamlarının önemli bir parçası olduğunu, buğday arpa, darı ve meyve yetiştiriciliğinin hemen ardından, pamuk üretiminin de ülke ekonomisinin önemli bir mahsulü haline gelmesinden anlıyoruz.⁶

ve üzeri uzun, sık ve beyaz renkli tüylerle kaplı 5-10 tohum yer almıştır. Pamuk tohumuna, çevresindeki bu tüy veya liflerle kütlü ismi verilmiştir. Alüvyonlu ve kuvvetli toprakları seven pamuğun derin sürülmüş ve iyi gübrelenmiş arazilere ekimi sıcak bölgelerde şubat, soğuk bölgelerde Mart-Nisan aylarında yapılmış, Ağustos ve Eylül'de de hasadı gerçekleştirilmiştir. Pamuk için verimin ve kalitenin düşmesinde en büyük tehlikeyi yağmurlar teşkil etmiştir. "Pamuk Hakkında", <http://akalapamuk.com.tr/pamuk-hakkinda/>; Erişim Tarihi: 29.06.2019.

² Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk", *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 12.

³ Besim Darkot, "Pamuk", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1953, s. 50.

⁴ Necati Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 9.

⁵ Tuncer Baykara, "Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 6, Yıl: 1991, s. 22; Ahmet Özçelik, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 16.

⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, C. 3, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 485.

Pamuğun Türk tarımında yaygın bir şekilde yapıldığının önemli işaretlerinden biri de Farsça *pampah* kelimesinin Türkçe pamuk kelimesinden türemiş olmasıdır. Selçuklu hükümdarlarından Melikşah ve Sancar'ın Irak, Horasan ve Harizm'de açtırdığı sulama kanalları ve tarım üretimini artırmaları sayesinde şehirler büyüyerek, bayındır ve zengin bir duruma getirilmiştir. Özellikle Sancar'ın Merv'de yaptırdığı Murgab kanalı işleviyle kayda değer bir eser olmuş, kanalın suladığı Merv ovaları toprağın bire yüz vermesini temin ederek pamuk üretimini artırmasının yanı sıra, pamuklu ürünlerin yaygın halde kullanılmasının da önünü açmıştır.⁷

Osmanlı Devleti'nde Pamuk

Pamuk tarımının Osmanlı Devleti'nde de ekonominin önemli gelirlerinden birini teşkil ettiği görülmektedir. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1823-1861) yıllık pamuk rekoltesi 30.000 balyadan⁸ meydana gelmiştir. Bunun 12.000 balyası ihraç edilirken, 8.000 balyası Anadolu da tüketilmiş, kalan 10.000 balya ise Manisa, Kasaba (Turgutlu) ve Aydın'daki fabrikalarda işlenmiştir.⁹

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1830-1876) Amerika'da yapılan iç savaş nedeniyle sanayinin ihtiyaç duyduğu pamuğu getirme imkânının kalmaması, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinin Osmanlı Hükümeti'ni pamuk yetiştirme konusunda telkinde bulunmaya başlamalarına yol açmıştır. Bu hususla ilgili bir yandan hükümete projeler sunulurken öbür yandan Ceride-i Havadis Gazetesinde pamuk üretiminin önemi konusunda yazılar yayınlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya daha yakın bulunduğu ve pamuk tarımının da buğday tarımına göre daha faydalı olduğu tezi ileri sürülmüştür. Dahası, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Türkiye'deki konsoloslarına pamuk ziraatı hakkında bir anket yapılması için talimat vermiştir. Anket sonucu, ülkede pamuk tarımının geliştirilmesi için İngilizce hazırlanan ve Türkçeye 'de çevrilen broşürler yayınlanmıştır.¹⁰

Yabancıların bu telkin ve teşvikleri neticesinde Osmanlı Hükümeti, 1862'de boz ve kıraç halde bulunan yerleri açıp tarla haline getireceklere bu yerlerin ücretsiz verileceğini, pamuk ekenlerin mahsulünden beş yıl süreyle aşar alınmayacağını ve ekim bölgelerine yol yapılacağını bildirmiştir. Buna

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 343.

⁸ Her bir balya ortalama 250 kg civarındadır.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri* (1856-1861), C. 6, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 228.

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri* (1861-1876), C. 7, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 252.

ilave olarak 1863'te Türkiye'ye ithal edilecek pamuk makinelerinden gümrük alınmaması kabul edilmiş, üç yıl sonra da pamuk üreticilerine parasız halde Amerikan pamuk tohumu dağıtılarak madalyalar verilmiştir. Alınan bu kararların neticesindeki pamuk üretim miktarı 10 milyon kilogramdan 50 milyon kilograma çıkarılmıştır. Ancak Avrupalıların, iç savaş sona erip de daha ucuz olan Amerikan pamuğuna yönelmeleri, Türk pamuğunun üretim artışından kaynaklanan gelişimini sekteye uğratmıştır. Osmanlı Hükümeti ise pamuk tarımını ayakta tutabilmek amacıyla yeni tedbirler almaya ihtiyaç duymamıştır. 1871 yılına gelindiğinde İngiliz basını Türkiye'de pamuk tarımının gerilediği ile ilgili yayınlar yapmaya başlamıştır.¹¹

Osmanlı Devlet adamları ilerleyen süreçte hububat ve pirinçte olduğu gibi pamuk üretiminde de ülke ihtiyacını karşılamayı öncelikli hedef olarak seçip, dış pazarlara açılabilme yoluna girmişlerse de 1896 yılında Çukurova'dan elde edilen pamuk miktarının 2.000 balyaya kadar düşmesi, üretimde geri kalmışlığının bir göstergesi olmuştur.¹² Devletin son dönemlerinde yapılan savaşlar ve kapitülasyon uygulamaları yüzünden, başta pamuk mahsulü olmak üzere bütün tarım ürünlerinde yaşanan gerileme daha da artmıştır. Bu suretle geri kalmış durumda bulunan Osmanlı Devleti'nin pamuk üretim ve endüstrisi Cumhuriyet Dönemi'ne intikal ederek bütün genişlik ve derinliğiyle bu dönemde ele alınmıştır.¹³

1. Atatürk Dönemi'nde Pamuk Üretim Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilanından önce tarım ve ürünlerine önem verildiği, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin ilkelerinden anlaşılmaktadır. Bu cemiyetin başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, 8 Nisan 1923 tarihinde yayınladığı 9 umde (ilke) olarak bilinen beyannamenin beşinci ilkesinin ilk beş bendi tarımla ilgilidir. Buna göre:¹⁴

¹¹ Karal, a.g.e., s. 252-253.

¹² Nizamettin Günver, "Yurdumuzda Pamuk", *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 283, Yıl: 12, Aralık 1951, s. 4; İGM, *İstatistik Yıllığı 1930*, Ankara, 1930, s. 182; Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-II", *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 30, Yıl: 2, 1 Mart 1941, s. 8; Tarımın Osmanlı Devleti'nin milli ekonomisindeki yeri itibarıyla mahsullerin ülkenin hangi bölgelerinde yetiştiği ile ilgili bilgi almak için Bk. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1453-1559*, C. 2, Tekin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1979, s. 202-204; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009, s. 249.

¹³ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk", s. 12.

¹⁴ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. 1, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 153-154; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1923, Sayı No: 785; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1922-1938*, C. 3, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1985, s. 87-88; Reşat Aktan, "Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, Yıl: 1954, s. 36; Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet

A. Aşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetine sebep olan noktalar ıslah edilecektir.

B. Milletin menfaatine göre tütün tarım ve ticaretiyle ilgili tedbirler alınacaktır.

C. Malî müesseseler, çiftçi, sanat ve ticaret erbabıyla bütün çalışanlara borç para verecek şekilde iyileştirilerek çoğaltılacaktır.

D. Ziraat Bankasının sermayesi artırılarak çiftçilere geniş ve kolay yoldan yardımda bulunulması sağlanacaktır.

E. Ziraat alet ve makineleri ithal edilerek tarım kesiminin bunlardan yararlanması sağlanacaktır.

Milli Mücadele yıllarında belirginleşmeye başlayan ülkenin tarım siyaseti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çeşitli toplantılarında belirlenen esaslarına dayandırılmıştır. Bu esaslar şunlardır:¹⁵

1. Tarım, ülke ekonomisinin temelini teşkil ettiğinden bu sektörün geliştirilmesi zorunludur.

2. Mahsulün üretici elindeyken değerlendirilmesi tarım sektörün kalkındırılmasında ilk önemli merhalelerdir. Köylünün eskiden beri ürününü düşük fiyatla satması, kârın önemli bir kısmını aracılardan eline geçirmiştir.

3. Çiftçiye nakdî yardımdan ziyade, üretim araçlarının verilmesi şeklinde bir destek sağlanmalıdır.

4. Geleneksel ihraç malları özel bir ilgiye muhtaçtır. Bunları değerlendirmek için üretici ile ihracatçı arasında sıkı bir bağ kurulmalıdır.

Milli tarımla ilgili alınan kararların 1922 yılından itibaren mahsullerini vermeye başlaması, başta pamuk olmak üzere tütün ve fındık gibi ürünlerin verim artışları yolunda önemli işaretlerin alınmasına yol açmıştır. Bu gelişmede, Ziraat Bankasının çiftçilere verdiği kredinin de etkili olduğu bilinmektedir. Savaş nedeniyle 1923 yılına kadar tarım ürünleri karşılığında verilen borçlar sınırlı miktarda iken bu dönemden sonra düşman işgalinden kurtarılan vilayetlerdeki ihtiyaç sahibi çiftçilere yapılan yardımlar hissedilir

Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Ziraî Donatım Kurumunun (TZDK) Yeri ve Önemi (1943-1960), *Journal of History School*, S. 29, Yıl: 10, Mart 2017, s. 280-281.

¹⁵ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 162.

derecede artmış, 1919-1922 yıllarında 4 milyon lira civarındaki kredi desteği savaştan sonraki süreçte 8 milyon liraya çıkarılmıştır.¹⁶

Pamuğu ana bir dava olarak ele alan Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin pamuklu ihtiyacını karşılayacak milli bir dokuma sanayinin tesis edilip bu sanayinin ihtiyaç duyduğu miktar ve kalitede üretimin gerçekleştirilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir.¹⁷

16 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında çiftçiler tarafından verilen bir ziyafete katılan Atatürk, burada yaptığı konuşmada Mısır ile Adana'yı toprak ve üretim bakımından mukayese etmiştir. Atatürk'e göre, Adana vilayeti bir devleti başlı başına idare edecek kadar yeterli servete sahiptir. I. Dünya Savaşı'ndan önce Mısır 7,5 milyon kantar pamuk üretimi sayesinde 35 milyon altın lira gelir sağlamıştır. Genişliği ve verim gücü bakımından Mısır'dan geri kalmayan Adana'nın bu miktarda pamuk yetiştirmesine hiçbir engel yoktur. Ancak bunun için ekonomide tam bağımsızlığa ihtiyaç vardır.¹⁸

Bu dönemde pamuk ekimi yapılan arazilerin büyük bir kısmı Adana ve çevresinde, kalanı da Geyve, Sakarya, Maydos (Eceabat) ve Ege çevresinde yer almıştır. Ülkede pamuk tarımına elverişli birçok arazi bulunurken ekim alanlarının sınırlı kalması, üretimin teşvik edilmesi konusunda yürütülen çalışmalara hız kazandırılmasını zorunlu hale getirmiştir.¹⁹

Bu arada 1926 yılında, dünya pamuk üretiminin ekseriyeti ABD, Hindistan, Çin, Sovyet-Rusya, Brezilya ve Mısır tarafından karşılanmıştır. Aynı yılda dünya fabrikalarının kullandığı 25 milyon balyaya yakın

¹⁶ Eldem, a.g.e. s. 163-164; Nadir, Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 16-17.

¹⁷ Turgay, a.g.m., s. 9; Adana'ya pamuk almak ve tarım sergisi açmak için gelen İngiltere'nin Sömürgeler ve Hindistan Eski Bakanı ile beraberindeki heyetin iyi izlenimle ayrıldıklarını gösteren belge için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 172-193-4, Tarih: 12.10.1924.

¹⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, TBMM'de Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, 1906-1938, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 513; Mustafa Kemal Paşa, Adana Türk Ocağında yaptığı konuşmanın hemen başında hayatında yaşadığı en mutlu gecenin milletin büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilerle bir sofrada bulunmak olduğunu belirtmiştir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 510; *Atatürk ve Tarım*, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 19.

¹⁹ M. Faik Üstar, "İstihsal ve Kalite Bakımından Düzelten Pamukçularımızın Saadet Yılı", *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 258, Yıl: 11, s. 7; Atatürk Dönemi'nde, ekim payının %71.3 gibi en yüksek rakama ulaştığı 1925 yılında saf pamuk üretim miktarı 76.000 tona ulaşmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 45.

pamuğun %29'u Avrupa ülkeleri, %26'sı ABD, %19'u İngiltere, %11,5'i Japonya ve %8,5'i Hindistan tarafından tüketilmiştir.²⁰

Atatürk Dönemi'nde Adana ve çevresinde Seyhan, Ceyhan, Tarsus; Ege'de Menderes, Gediz ve Bakırçay akarsuları çevresi, Türkiye'de bir başka ifadeyle başlıca pamuk üretimi yapılan sahalar olarak ele alınmıştır. Yine Sakarya Vadisindeki, Sakarya ve Porsuk akarsularından da yararlanılarak sulama tesislerinin inşa edilmesi, pamukçuluğun bu yörede gelişmesinin bir önkoşulu olarak görülmüştür.²¹

Pamuk tarımının gelişiminde yabancı uzmanların deneyimlerinden de istifade edilmeye çaba sarf edilmiştir. Adana I. Pamuk İstasyonu Müdürlüğünü yapan Dr. Markosa'ya sözleşmesi gereğince 500 lira verilmesini temin için 1928 yılı sonuna kadar 520 lira üzerinden hesap edilen ücretinin, Haziran 1929 başından Mayıs 1930 sonuna kadar geçerli olmak üzere 527 liraya çıkarılması, 9 Ekim 1929 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.²²

Yabancı uzmanlara üretimde sağladıkları katkılar nedeniyle belirli bir ücretin tahsis edildiği süreçte, pamuk tesislerinin kuruluş çalışmalarına da hız kazandırılmıştır. 1055 sayılı *Teşvik-i Sanayi Kanununa* göre pamuk ve çırçır fabrikası tesis etmek üzere Abdurrahman Efendi eşleri Dudu ve Meyal hanımlar tarafından talep edilen Tarsus Zorbazhark mahallesindeki devlete ait dört buçuk dönüm arazinin belirli bir bedelle satışına, 18 Mart 1931 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında karar verilmiştir.²³

Pamuk ve çırçır fabrikalarının ihdası çalışmalarının yanı sıra pamuk ihracatının gelişimi amacıyla yabancı ülkelere çeşitli alet ve edevat satın alınması yoluna da gidilmiştir. Dış ülkelere sevk edilecek pamuk ve diğer bitki maddelerini temizlemek için 175.200 Fransız Frangına (14.600 TL) Paris'teki P. Mallet Fabrikasından satın alınması kararlaştırılan Vakum Fumigasyon cihazının takas ve kontenjane bakılmadan ülkeye sokulması, 25 Mart 1933 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.²⁴

²⁰ Darkot, a.g.m., s. 51; İlerleyen yıllarda Mısır dışında diğer ülkeler pamuk üretiminde dünyadaki yerini korumaya devam etmiştir. Erol Zeytinoğlu, *Türkiye Ekonomisi*, 6. Basım, Met/er Matbaası, İstanbul, 1978, s. 172.

²¹ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-II", s. 8.

²² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 5-49-3, Tarih: 09.10.1949.

²³ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 18-19-5, Tarih: 18.03.1931; 1055 sayılı *Teşvik-i Sanayi Kanunu* hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*. Dönem: 2, C. 5, 28.05.1927, s. 272-278; *Resmî Gazete*, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927.

²⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 34-19-8, Tarih: 25.03.1933.

İhracat mahsullerinin temizlenmesinde kullanılacak aletlerin satın alma faaliyetlerinin yürütüldüğü yılda pamukçuluk uzmanı olarak çalıştırılan Mister Clark ile ilgili, 24 Ağustos 1933 tarihinden geçerli olmak üzere yapılan mukavelenamenin akdine izin verilmesi ve dokuz aylık kadronun tasdiki, 18 Aralık 1933 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²⁵

Türkiye üretiminde önemli yeri bulunan pamuk istasyonları Adana, Nazilli ve Eskişehir’de tesis edilmiş, bunlardan ilk ikisi daha büyük ölçekte hizmetini sürdürmüştür. 1934 yılında kurulan Nazilli Pamuk İstasyonu yönetimine ABD’de tarım eğitimi almış Celal İğriboz getirilmiştir. İzmir *Bornova Batı Anadolu Emraz ve Haşerat İstasyonu Müdürlüğü* görevini yürüten Nihat İğriboz’un da kardeşi olan ve pamuk tozlarıyla uğraşa uğraşa vahim bir hastalığa yakalanarak hayatını kaybeden Celal İğriboz, Nazilli Pamuk İstasyonunda yıllarca görev yaparak Ege çevresi pamuk davasının öncülerinden biri haline gelmiştir. İstasyon tesisinin ardından satın alınan 100 adet ekim ve çapa makinesi, 12 kontrol memurunun rehberliğinde üreticilere dağıtılmış, çırçır makineleri vasıtasıyla pamuk çekirdeği çıkarılıp saf pamuk elde edilerek Nazilli İplik, Dokuma ve Basma Fabrikasına yardımda bulunulmuştur. Dahası 1936 yılında Nazilli ve civarında yer alan Aydın, Denizli, İzmir, Balıkesir, Kütahya, Çanakkale, Manisa, Burdur, Isparta, Antalya, Tekirdağ, Muğla, Bursa ve Bilecik’e 21.000 kg Akala tohumu verilerek karşılığında 1937’de 70.000, 1938’de de 350.000 kg pamuk elde edilmesi sağlanmıştır.²⁶

Nazilli Pamuk İstasyonunda üretim alanında gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Başbakan İsmet İnönü, Ege Bölgesi pamuk üreticileriyle ilgili çeşitli temaslarda bulunmak üzere Batı Anadolu’ya bir gezi planlamıştır. İnönü, bu gezisinde 16 Ekim 1936 Cuma günü saat 10’da Ankara’dan özel bir trenle hareket edip Afyonkarahisar-Isparta üzerinden ertesi gün Nazilli’ye ulaşarak pamuk üzerinde çalışmayı düşünmüştür. Başbakan seyahat esnasında Aydın, Nazilli ve Bozdoğan çevrelerinde pamuk tarımıyla uğraşan ailelerle görüşmeyi ve Vali, Kaymakam, Ziraat Bankası ve tarım

²⁵ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 41-89-10, Tarih: 18.12.1933.

²⁶ Ekrem Yazman, “Nazilli Pamuk İstasyonu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 5; Cumhuriyetin ilk yıllarında Ege çiftçisi ürettiği pamuğu emeğinin karşılığını almadan araçlara adeta yok pahasına satıp az bir kazançla yetinmek durumunda kalmıştır. Ancak Nazilli Kombinasının devreye girerek pamuğu değerinde satın alması araçların gücünü kırıp çiftçilerin yüzünü güldürmüştür. Aslan Tufan Yazman, “Pamuk ve Ege Çiftçisi”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 1; Atatürk’ün Nazilli Kombinasını hizmete açış faaliyetleri hakkında bilgi almak için Bk. Ayşe Afetinan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s. 183-185.

müdürleri gibi bölge yöneticilerinin Nazilli Halkevinde hazır bulunmasını istemiştir. Aynı günün akşamı trenle İzmir'e hareket edip pazar günü de İzmir Halkevinde çiftçilerle buluşacak olan İnönü, bu süre zarfında askeri törenin yapılmamasını yetkililerden talep etmiştir.²⁷

Ankara İstasyonunda 16 Ekim 1936'da TBMM Başkanı, çeşitli bakan ve milletvekilleri tarafından uğurlanan İnönü, 17 Ekim günü saat 9.20'de Nazilli'ye vararak halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.²⁸ İnönü refakatindeki kişilerle pamuk istasyonu ve yapılan dokuma fabrika ve tesislerini gezdikten sonra Aydın, Bozdoğan ve Nazilli pamuk temsilcileriyle halkevinde dört buçuk saat süren pamukçuluğun gelişimi yönünde neler yapılması gerektiğiyle ilgili bir toplantı gerçekleştirmiştir. Başbakan toplantıda pamuğun maliyet fiyatı üzerinde durarak, mahsulün ucuza mal edilmesi, ihracat için üretimin artırılması, sulama ve modern yöntemlerle tarımın geliştirilmesi hakkında bilgiler vermiştir. İnönü ayrıca hayat pahalılığıyla mücadele edilerek %25-30 oranında piyasayı ucuzlatıp, paranın değerini koruyacakları müjdesini de vermiştir. Nazilli'deki temaslarının ardından özel trenle aynı gün saat 14.45'de halkın tezahüratı eşliğinde hareket eden İnönü, 20.30'da İzmir'e ulaşmıştır.²⁹

İzmir Halkevinde iki gün boyunca pamuk üretici sorunlarını dinleyen İnönü'nün yaptığı açıklamalara göre: modern tarım yöntemlerini uygulamada halka yardım edilmelidir. Çiftçiler pamuk hastalıklarıyla mücadelede gerekli olgunluğa sahip değildir. Kredi işlemleri yoluna girmişse de dikkatle takip edilip, ıslah edilirse daha iyi sonuçlara ulaşılabilir. Diğer illerde olduğu gibi İzmir'de de işçi sorunu vardır. Ayrıca birçok çiftçi işlediği araziye sahip değildir. Bu nedenle çalışan çiftçiler, ailesi için gerekli araziye sahip olmalıdır. Tarım erbabı makine kullanmadığı gibi pamuk istasyonlarını da tanımamaktadır. Uygulanan tarım yöntemlerinin bilinmesi bakımından bu istasyonların yakından takip edilmesi gerekir. Kısa sürece çok iş yapabilmek amacıyla harman makinelerine de ihtiyaç duyulduğundan, bunların kooperatifler aracılığıyla temin edilmesi yoluna gidilecektir. Bu yüzden İzmir'de kooperatif teşkilatı genişletilmelidir.³⁰

İzmir'deki temaslarını tamamlaması ardından, 20 Ekim günü sabah 8.25'de hareket eden İnönü, 10.13'de Manisa'ya gelerek Halkevinde bir

²⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 13-76-3, Tarih: 16.10.1936; *Akşam*, 17 Teşrinievvel 1936, Sayı No: 6466.

²⁸ *Ulus*, 17 İlkteşrin 1936, Sayı No: 5469.

²⁹ *Yeni Asır*, 18 Teşrinievvel 1936, Sayı No: 9375.

³⁰ *Anadolu*, 20 Teşrinievvel 1936, Sayı No: 7046; *Haber*, 20 Birinciteşrin 1936, Sayı No: 1712.

toplantı yapmıştır. Burada pamuğun ekim, üretim miktarı ve maliyet fiyatı hakkında çiftçilere sorular sormuştur. Saat 13'e kadar süren görüşmelerin ardından yemek molası verilerek 15.30'da ikinci bir toplantıya geçilmiştir. Bu toplantıda Turgutlu, Salihli ve diğer yörelerin üretici temsilcileri, arazilerin su ihtiyacı ve çayların verdiği zarar hakkında Başbakana açıklamalarda bulunmuştur. Çiftçiler, kredi kooperatiflerinin, ortaklarına üretimin %50 oranında verdiği kredinin %75'e çıkarılmasını talep etmiştir. Üreticiler ayrıca modern aletlerle tarım yapmak istediklerini bildirdiği gibi Gediz nehrinden kanallar açarak pamuk tarlalarının sulanmasını da rica etmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Manisa'da pamuk üretiminin diğer mahsullerden daha verimli ve kazançlı olduğu tespit edilmiştir. Görüşmelerin tamamlanması ardından Başbakan saat 22'de, Balıkesir Halkevinde pamuk üreticileriyle temaslarda bulunup oradan Ankara'ya dönmek amacıyla Manisa'dan ayrılmıştır.³¹

Bu dönemde Ege Bölgesi ve çevresinde Akala pamuğu ekilen başlıca vilayetler, Aydın, Denizli, İzmir, Balıkesir, Kütahya, Manisa, Burdur, Isparta, Antalya, Tekirdağ, Muğla, Bursa ve Bilecik olarak gözlemlenmektedir.³² Akala cinsinin tarım altına alınmaya başlamasıyla 17 lira olan dönüm başına üretim maliyeti 8-10 liraya kadar inmiştir. Bu düşüşte tarım araçlarından mibzer ve çaba makinelerinin kullanılması ile sulama ve toplama yöntemlerinden yararlanılması da etkili olmuştur. Bu sayede kg'ı 25 kuruşa mal edilen Akala pamuğu 68 kuruşa alıcıya ulaştırılmıştır. Çukurova'da ise susuzluğa dayanması nedeniyle ABD'den getirilen Cleveland türü pamuk revaç bulmuştur.³³

Yerli ve yabancı kökenli pamuk türlerinin ekimi sonucunda 100 kg'lık Cleveland çekirdekli pamuktan 32-34 kg; Akaladan 36-37 kg ve yerli pamuktan ise 25-28 kg saf pamuk elde edilmiştir.³⁴ 1937 yılı istatistik verilerine göre Türkiye'de bir dekardan alınan pamuk miktarı 20,2 kg olarak

³¹ *Anadolu*, 21 Teşrinievvel 1936, Sayı No: 7047; *Haber*, 20 Birinciteşrin 1936, Sayı No: 1712.

³² İzmir'de 1926 yılında 4.500 ton olan pamuk üretimi 7.500 ton artışla 1937'de 12.000 tona çıkmıştır. Aynı ilin 1927 ile 1936 yılları arasındaki pamuk üretim rakamları için Bk. *Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye*, C. 5, Haz.: İzzet Öztoprak vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 2401.

³³ Aslan Tufan Yazman, "Beyaz Altın", *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 20, Yıl: 1, 16 Eylül 1940, s. 1.

³⁴ Yazman, "Nazilli Pamuk İstasyonu", s. 5.

tespit edilmesine rağmen pamukçulukta ileri bir düzeye gelmiş Mısır'da bu rakam 50 kg'ın üzerine çıkmıştır.³⁵

Aynı yıl içerisinde köylülere dağıtılacak Avrupa ülkelerinden tedarikine imkân bulunamadığı anlaşılan 50 pamuk mibzeri ile 150 adet çapa makinesinin ABD'den satın alınması için bedeli olan 6.445 doların serbest dövizle ödenmesi, 27 Ocak 1937 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.³⁶

Dünyada kendine has özelliği bulunan pamuk bitkisi, diğer tarım ürünlerine göre kârlı ve bir o kadar da değerlendirilme avantajına sahiptir.³⁷ Kumaş yapımında ve barut imalinde³⁸ kullanılan pamuğun, çiğit adı verilen tohumlarının %14-24 oranında yağ ihtiva etmesi, bitkisel yağ sanayii ile sabun imalinde; küspesinden ise hayvan yemi ve gübre olarak yararlanılmasına yol açmıştır. Ayrıca kâğıt yapımı ve mobilya üretiminde de hammadde olarak faydalanan pamuğun milyonlarca insana geçim kaynağı teşkil ettiği de bilinen bir gerçektir.³⁹ Türkiye'de pamuk ekim alanları, tarım arazilerinin ortalama %1,5'ini; sanayi bitkileri ekim alanında ise 1934-1938 yılı ortalamasının %50'sini oluşturmaktadır.⁴⁰

Bu dönemde ülkede, lif uzunluğu 16-22 mm'ye varan ve 16 numaraya kadar iplik yapımında kullanılan Hindistan kökenli bir yerli pamuk üretimi söz konusudur. Buna karşın lif uzunluğu 24-26 mm ve 40 numaraya kadar

³⁵ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-II", s. 8; Pamuğun 1932'den itibaren üretiminin azalmasının yanı sıra kalitesinin yükseldiği ve tarım yöntemlerinin geliştirilerek makinelerin kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. CHP, *15. Yıl Kitabı*, Ankara, 1938, s. 449.

³⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 71-7-16, Tarih: 27.01.1937.

³⁷ Pamuk yetiştiriciliğinin geniş ve verimli bir biçimde nasıl yapıldığıyla ilgili bilgi almak için Bk. "Pamuk Yetiştiriciliği", http://www.tarimkutuphanesi.com/PAMUK_YETISTIRICILIGI_00038.html; ErişimTarihi:29.06.2019.

³⁸ Yanıcı maddelerden kolaylıkla ve az hararet derecesinde tutuşması bilinen birinci kısım yanıcı maddeler arasında pamuk barutu bulunmaktadır. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: C. 18, 102. Birleşim, 14.04.1925, s. 20.

³⁹ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk", s. 12; Turgut Yazıcıoğlu, "Nebati Yağ İstihsal Durumu", *Türk Ekonomisi*, S. 30, Yıl: 3, Aralık 1945, s. 183; Osman Orkan Özer, *Pamuk Üretimi, Satış Fiyatı Stratejileri ve Piyasanın Gelecekteki Durumu: Aydın İli Örneği*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s. 1; Guchgeldi Bashimov, *Türkmenistan'da Pamuk Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi ve Pazarlama Sorunlarının Analizine Yönelik Bir Araştırma*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde, 2018, s. 1; 1937-1938 yıllarına ait 49 ilin pamuk üretim tahmini ile 1937 yılı kesin üretim rakamı için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 24-138-18, Tarih: 02.08.1938.

⁴⁰ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-II", s. 8.

iplik üretiminde faydalanılan ABD menşeli Cleveland türü ile lif uzunluğu 24-28 mm ve 60 numaraya kadar iplik imalinde yararlanılan yine ABD kökenli Akala türü yetiştirilmiştir. Yetiştirilen bu pamukların bir kısmı ülke içerisindeki fabrikalar ve el tezgâhlarında kullanılırken, diğer bir kısmı da dış ülkelerde alıcılara ulaştırılmıştır.⁴¹

İzmir Milletvekili Halil Menteşe, 1935 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden yaptığı açıklamalarda, 1929 *Dünya Ekonomik Krizinden önce Ziraat Bankasından kredi temin edip sıkıntıya giren Adana pamuk üreticilerinin alınacak önlemlerle yüklerinin hafifletilmesi gerektiğini* ileri sürmüştür.⁴²

Ziraat Bankasından alınan kredilerin ödeme güçlüğü çekildiği bir dönemde kabul edilen 14 Haziran 1937 tarih ve 3203 sayılı *Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanununun* sekizinci maddesine göre, *Pamuk İşleri Müdürlüğü*, Tarım Bakanının yönetimi altında pamuk ıslahı, ekim alanlarının genişletilmesi, maliyet fiyatlarının azaltılması konularında gerekli bütün tedbirleri almakla yetkili kılınmıştır.⁴³

Bu arada bataklık kurutulmakta olan Cellat Gölü çevresinde Tarım Bakanlığı ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu uzmanları tarafından yapılan incelemelerde, kurutma işlemi tamamlanamadığından arazinin verimli bir biçimde işletilmesi hakkında kesin bir sonuca varılamamıştır. Kurutulan bir kısım yer ve göle yakın köylerdeki denemelere bakarak başarılı bir pamuk tarımının gerçekleştirilebileceği belirlenmiş ise de, su altında bulunan arazinin verim derecesi bilinemediğinden buralarda ekonomik ve objektif tarım imkânlarının ancak alanın tamamen kurutulduktan ve pamuk bitkisinin yetiştirme denemeleri yapıldıktan sonra ortaya çıkarılabileceği düşünülmüştür. Bayındırlık Bakanlığı bilgilerine göre, ana kanal ve diğer tali kanalların iki yıl içinde tamamlanmasını planlanmıştır. Pamuk tarımına ayrılacak arazinin bir yıl öncesinden derin bir kazıya tabi tutulup havalandırılması ve kaliteli pamuk elde etmek için de yer altı su seviyesinin iki metreye kadar düşürülmüş olması gereklidir. Bu nedenle drenaj faaliyetinin

⁴¹ Suphi Rıza Doğukan, “Türkiye’de Pamuk-III”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 31, Yıl: 2, 16 Mart 1941, s. 11.

⁴² TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 27. Birleşim, 22.05.1935, s. 163; Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı 1937 yılı bütçe görüşmeleri esnasında iplik fiyatlarında yaşanan artışın pamuk fiyatları artışını da tetiklediği ile ilgili Meclis kürsüsünden verdiği bilgiler için Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 63. Birleşim, 24.05.1937, s. 184-185.

⁴³ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 14.06.1937, s. 847; *Resmî Gazete*, Sayı No: 3630, 14 Haziran 1937; Necati Turgay, “Tarım Bakanlığı Bünyesinde Pamuk İşleri Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı”, *Tarım Bakanlığı Dergisi*, S. 3, Yıl: 1, Aralık 1947, s. 18.

tamamlanmasından ancak bir yıl sonra nadas halde ekim denemelerine geçilebileceği göz önüne getirildiğinde, asıl çalışmanın 1942 yılında başlayacağı tespit edilmiştir.⁴⁴

Tablo 1'de 1923 ile 1938 yılları arasında Ege ve Çukurova bölgelerinde pamuk üretim faaliyetleri gösterilmiştir.

TABLO: 1. Ege ve Adana Çevrelerinde Pamuk Üretimi (1923-1938)

Yıllar	Ege Bölgesi (Ton)	Adana Havzası (Balya)
1923	-	80.000
1924	5.025	160.000 ⁴⁵
1925	5.743	63.188
1926	4.500	48.331
1927	5.500	61.662
1928	5.000	49.119
1929	7.000	95.179
1930	6.000	83.763
1931	5.200	79.067
1932	3.600	34.353
1933	4.000	39.319
1934	7.000	99.750
1935	10.000	112.920
1936	12.000	117.625
1937	10.000	146.405
1938	14.000	120.420

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1930-1931*, Yayın No: 14, Ankara, 1931, s. 190; İGM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Yayın No: 21, Ankara, 1932, s. 200; İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Yayın No: 34, Ankara, 1933, s. 209; İGM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, Yayın No: 115, Ankara, 1937, s. 171; İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Yayın No: 142, Ankara, 1939, s. 180; Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-II", s. 8.

Tablo 1'e göre, 1923'ten 1938'e kadar olan dönemde Ege ve Adana çevrelerinde pamuk üretimi yıldan yıla inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir.

⁴⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 158-112-1, Tarih: 29.07.1938; İzmir Milletvekili Halil Mentеше, 1938 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünde söz alarak pamuk, fındık, üzüm gibi başlıca ihracat maddelerinin stok tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini ancak hükümetin aldığı tedbirlerle bu durumun bertaraf edildiğini dile getirmiştir. Mentеше'nin bu ifadeleri için Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 64. Birleşim, 23.05.1938, s. 130.

⁴⁵ 5 Ocak 1922'de Adana'nın Fransız işgalinden kurtuluşu ve akabinde Milli Mücadele'nin kazanılması, 1924 yılı pamuk üretiminin artışına etki etmiştir. Ayrıca 1923 yılı başlarında Adana ve çevresinde tarımın ihtiyacını temin edecek miktarda pamuğun bulunmaması, yörede pamuk tohumu ihracının bir süre yasaklanmasına yol açmış, bu da 1924 yılı üretimine olumlu yansımıştır. 1924 yılı rekoltesinin yükselişine, aynı yılda hava şartlarının pamuğun yetişmesine elverişli bulunması da etki etmiştir.

Buna rağmen 1924 yılında 5.025 ton olan Ege çevresi pamuk üretimi 8.975 ton artışla 1938 yılında 14.000 tona; 1923'te 80.000 balya olan Adana çevresi pamuk üretimi 40.420 balya artışla 1938'de 120.420 balyaya yükselmiştir.

Böylece 1938'e kadar olan dönemde pamuk üretiminde Ege çevresinde %178,60; Adana havzasında %50,52 oranında bir artış sağlanmıştır.

Tablo 2'de 1925 ile 1938 yılları arasında Türkiye'de ekilen pamuk alanı, üretilen saf pamuk miktarı, ekim payı ve ekiliş yüzdeleri gösterilmiştir.

TABLO: 2. Türkiye'de Pamuk Ekim Alanları ve Saf Pamuk Üretimi (1925-1938)

Yıllar	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Payı (%)	Verim (Kg/Hektar)
1925	173.951	76.011	71.3	437
1926	46.201	27.342	38.1	592
1927	99.128	38.905	46.5	392
1928	177.542	76.110	56.4	429
1929	184.979	63.556	63.8	344
1930	275.385	51.435	68.2	187
1931	216.740	61.746	60.0	285
1932	155.651	19.579	66.4	126
1933	161.632	27.791	57.6	172
1934	196.719	37.762	58.5	192
1935	210.602	52.228	62.5	248
1936	253.663	51.068	58.3	201
1937	308.574	67.185	62.6	218
1938	275.249	64.731	61.3	235

Kaynak: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1990*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 127, 153, 162; DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106, 130; DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 190-191, 222, 226; DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 186-187, 218, 222; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 199-200, 227, 231; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Yayın No: 3890, Ankara, 2012, s. 184-185, 189; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Yayın No: 4132, Ankara, 2013, s. 171, 174.

Tablo 2'ye göre 1925'den 1938 yılına kadar olan dönemde pamuk ekim alanları, üretim miktarı, ekim payı ve kg başına verim rakamları inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Buna rağmen 1925'de 173.951 hektar olan pamuk ekim alanları 101.298 hektar artışla 1938'de 275.249 hektara yükselmiştir. 76.011 ton olan üretim ise 11.280 ton düşüşle 64.731 tona; %71.3 olan ekim payı %10 düşüşle %61,3'e ve 437 kg olan hektar başına alınan pamuk verimi 202 kg düşüşle 1938'de 235 kg'a inmiştir.

Böylece 1925'den 1938'e kadar olan süreçte ekim alanlarında %58,23 oranında bir artış sağlanırken, üretimde %14,83, ekim payında %14,02 ve verim payında %46,22 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

2. Pamuk Tohumu Alanında Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyetin başlarında nitelikli ve ürünü bol pamuk mahsulünün elde edilmesi amacıyla tohum alanında çalışmalar da yapılmıştır. Ancak tohum sıkıntısı yaşanmaması için ihracatın belirli süreyle askıya alınması tedbirlerine de başvurulmuştur. 1923 yılı başlarında Adana ve havalisinde mahalli tarımın ihtiyacını karşılayacak düzeyde pamuk tahsisinin bulunmaması, bu yörede pamuk tohumu ihracatının üç ay süreyle yasaklanmasına yol açmıştır.⁴⁶ Buna ilave olarak dış ticarete kalite standartlarına uygun, verimli bir pamuk tohumunun elde edilebilmesi için de yerli türün yanı sıra Cleveland ve Akala türlerinin ekim denemelerine girilmiştir. Yabancı türlerin veriminin bol kalitesinin de yüksek oluşu zamanla bu türlerin tercih edilmesine yol açmıştır. Neticede yerli tohumla ekilen alan miktarı azalırken, Cleveland ve Akala türü ekim sahası artırılmıştır. 1934 yılında 650 hektar Cleveland, 30 hektar Akala ve 196.380 hektar yerli tür ile başlanan pamuk ekimi çalışmaları, ilerleyen yıllarda yerli türün aleyhinde bir seyir takip etmiştir.⁴⁷

Kalitesi yüksek verimi fazla Cleveland ve Akala türleri ekim alanlarının artışı sayesinde üretim de artırılarak, standart pamuk elde etme yönünde önemli bir aşama kaydedilmiştir.⁴⁸

Ayrıca 1935 ile 1938 yılları arasında 2.641.105 kg Cleveland, 1.354.828 kg Akala cinsi tohumun maliyet bedeli üzerinden veya ücretsiz olarak halka dağıtıldığı da bilinmektedir.⁴⁹

Pamuk tohumu üretimi çalışmalarında çiftliklerin arazi ihtiyacını gidermek için kiralama yöntemine de başvurulmuştur. 1933 yılında Adana'da kurulması öngörülen *Pamuk Tohumu Üretme Çiftliği* için 9.000 liraya kadar olan bedelle 6.000 dönüm tarlanın mevsim münasebeti ve işin aceleciliğine binaen 661 sayılı Kanunun 18. maddesinin Z fıkrasına göre pazarlıkla kiralanması, 29 Temmuz 1933'te Bakanlar Kurulu tarafından

⁴⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 6-46-18, Tarih: 23.01.1923.

⁴⁷ Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-IV", *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 33, Yıl: 2, 16 Nisan 1941, s. 20; 1 Ağustostan başlayan 1934-1938 yılları ortalamasında pamuk ekiliş, üretim ve ihracat ortalamaları için Bk. *FAO Türkiye Raporu*, TC Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1962, s. 55.

⁴⁸ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-IV", s. 20.

⁴⁹ Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", s. 69.

kabul edilmiştir.⁵⁰ 1933 yılı bütçe tahsisatıyla Adana’da kurulma çalışmaları yürütülen *Pamuk Tohumu Üretme Çiftliğinin* memur ve müstahdemleri için hazırlanan kadro, 7 Ağustos 1933 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında onaylanmıştır.⁵¹

Adana’da pamuk tohumu çiftliğinin teşkili sürecinde, kurulacak dokuma fabrikalarının pamuk ihtiyacının karşılanması maksadıyla ABD’den getirilmesi gerekli görülen 2.000 kg ağırlığında ve 1.500 lira tutarındaki kaliteli Akala türü pamuk tohumunun Türkiye’ye sokularak dövizinin verilmesi, 30 Aralık 1933 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır.⁵²

Türkiye’de ABD kökenli Akala ve Cleveland cinsi pamukların üretimde kullanılmasından önce yerli türün ekildiği bilinmektedir.⁵³ Lifleri Akala’ya göre daha kısa olan yerli tür tarımının yapıldığı Ege Bölgesinin eski dönemlerinde, pamuk tarladan kozasıyla koparılmış, kabuğundan ayırmak için de işyeri veya evlerde ikinci bir işleme tabi tutulmuştur. 1934 yılında CHP Hükümeti tarafından Nazilli’de kurulan pamuk istasyonu, ABD’den getirilen yedi türde pamuk tohumunu ekerek üretimde başarı sağlamıştır. İnceleme aşamasından sonra Ege topraklarına en uygun tip olarak Akala cinsi belirlenmiştir. 1935-1936 yıllarında çiftçiler tanımadıkları bu yeni türün tohumunu kullanmak istememişlerse de buna cesaret edenlerin mahsulden elde ettikleri verimi görünce, fikir değiştirmek durumunda kalmışlardır.⁵⁴

Bu dönemde pamuk tohumu yetiştirmenin belirli bir maliyetinin bulunması, Tarım Bakanlığı bütçesinden ödenek ayrılmasını da zaruri hale getirmiştir. İslah istasyonları, deneme tarlaları ve pamuk tohumu üretme çiftliği masrafları için Tarım Bakanlığı bütçesinden 1932 yılında ayrılan ödenek 70.000 lira olarak belirlenmiştir.⁵⁵ Bu rakam 1933 yılında 154.600 liraya çıkarılmıştır.⁵⁶ 1934 yılına gelindiğinde ıslah istasyonları, tecrübe

⁵⁰ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-54-7, Tarih: 29.07.1933.

⁵¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-56-3, Tarih: 07.08.1933.

⁵² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 41-92-5, Tarih: 30.12.1933.

⁵³ Aslan Tufan Yazman, “Pamuk Kongresinden Alınan Neticeler”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 27, Yıl: 2, 16 İkinci Kanun 1941, s. 1; Türkiye’de uzman pamuk işçisinin nasıl yetiştirileceği ile ilgili bilgi almak için Bk. Samet Ağaoğlu, “Mütehasıs Pamuk İşçisi Yetiştirilmesinin Ehemmiyeti Nedir?”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 11.

⁵⁴ Yazman, “Beyaz Altın”, s. 1.

⁵⁵ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1933 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 2, C. 15, 15.05.1933, S. No: 165, TBMM Matbaası, Ankara, 1933, s. 284.

⁵⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 27.05.1934, s. 154.

tarlaları, tohum üretme çiftlikleri ve sıcak iklimler tarımı deneme istasyonları masrafları adı altında Tarım Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen miktar 205.000 lira olarak belirlenmiştir.⁵⁷

1935 yılında pamuk tohumu ıslahı ile merinos koyunlarının yetiştirilme harcamaları aynı kalemde birleştirilmiştir. 2582 sayılı Kanun gereğince merinos koyunlarının yetiştirilmesi ve ıslah edilmiş pamuk tohumu üretilmesi için Tarım Bakanlığı bütçesinden 1935 yılında ayrılan ödenek 700.000 lira olarak tespit edilmiştir.⁵⁸ 1936 ve 1937 yılında bu rakam 651.000 lira olarak belirlenmiştir.⁵⁹ 1938 yılında 2582 sayılı Kanun gereğince pamuk ıslahı ve ıslah edilmiş pamuk tohumu satın alımı, üretim ve dağıtım işleri genel masrafları için Tarım Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen ödenek 300.000 liraya düşürülmüştür.⁶⁰

Pamuk tohumu alanında yapılan harcamaların yanı sıra pamuk ıslah istasyonlarınca ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin satın alınması yoluna da gidilmiştir. Nazilli'de Pamuk Islah İstasyonunca kullanılmak üzere ABD'den satın alınması zorunlu, 3.700 lira tutarındaki bir çırçır tezgâhı ve yedek aksamı ile çeşitli tarım aletleri ve yüksek vasıflı pamuk tohumunun 661 sayılı Kanunun 18. maddesinin Z fıkrasına göre pazarlıkla satın alınarak ülkeye sokulması, 4 Şubat 1934'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁶¹

Ayrıca Türkiye'de yüksek vasıflı pamuk yetiştirmek için Ege çevresindeki Nazilli Pamuk Tohumu Üretme Çiftliğine 2.000 kg, Sakarya ve diğer çevrelerde yapılacak denemelerde kullanılmak üzere Eskişehir Tohum Islah İstasyonuna 1.120 kg, Akala pamuk tohumu ile diğer altı çeşit pamuk tohumunun ABD'den satın alınması kararlaştırılmıştır. Bu tohumların bedeli için Nazilli Pamuk Tohumu Üretme Çiftliğine 1.000 ve Eskişehir Tohum Islah İstasyonuna 500 lira olmak üzere toplamda 1.500 liranın döviz olarak verilmesi, 15 Ocak 1935'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁶²

⁵⁷ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 22.05.1935, s. 161.

⁵⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 25.05.1936, s. 163.

⁵⁹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 24.05.1937, s. 171.

⁶⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 173; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 180.

⁶¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 42-6-1, Tarih: 04.02.1934; 661 sayılı *Müzayede, Münakaşa ve İthalât Kanununun* 18. maddesinin Z fıkrası için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 22.04.1925, s. 289; *Resmî Gazete*, Sayı No: 97, 28 Nisan 1925.

⁶² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 51-3-16, Tarih: 15.01.1935.

Çiftliklerin ihtiyaç duyduğu pamuk tohumunun yanı sıra tarım aletlerinin de ABD'den satın alınma sürecine devam edildiği görülmektedir. Beş yıllık pamuk planına göre, 1935 yılında *Adana Üretim Çiftliği*nin 1.300 hektar arazisinde yapılacak üretim işlerinde kullanılmak üzere ABD'den satın alınacak tarım aletlerinin bedeli olan 8.868 doların döviz olarak ödenmesine, 27 Ocak 1935 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında izin verilmiştir.⁶³

Yine *Nazilli Üretim Çiftliği* tarafından üretilecek nitelikli pamukların yetiştirilmesinde kullanılmak üzere ABD'den satın alınması zaruri görülen ve kliringde anlaşmalı ülkelerden tedarikine imkân olmadığı anlaşılan tarım aletleri için 385,95 dolarlık döviz verilmesi, 28 Nisan 1935'te Bakanlar Kurulu toplantısında onaylanmıştır.⁶⁴

Pamuk üretim çiftliklerine satın alınan tarım aletleri sayesinde üretim faaliyetleri artarak devam etmiştir. 1934 yılında *Adana Pamuk Üretim Çiftliği* tarafından çiftçilere verilen yüksek kaliteli pamuk tohumlarının satın alınıp 1936'da yeni alanlara ekilerek çoğaltılması zaruri görülmüştür. Bu nedenle çiftçilerin elinde bulunan belli miktardaki bu tohumların 2490 sayılı Kanunun 46. maddesinin O fıkrasına göre 32.000 liraya kadar pazarlıkla satın alınması ve gelecek yılı mahsulü ile aynen iade edilmek üzere dağıtılması, 23 Ekim 1935'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁶⁵

Atatürk Dönemi'nde pamuk tohumu alanında yapılan çalışmalardan biri de 27 Ocak 1936 tarih ve 2903 sayılı *Pamuk Islahı Kanununun* kabul edilmesi olmuştur.⁶⁶ Kanunun birinci maddesine göre, dokuma fabrikası ve dış piyasaların aradıkları özellikte pamuk yetiştiriciliğinde Ekonomi Bakanlığının görüşünün alınmasından sonra, Tarım Bakanlığı gerekli gördüğü bölgelerde ekilecek açık kozalı pamuk çeşitlerini tayin etmeğe ve bu çeşitlerden başka açık kozalıların ekimini yasak etmeye yetkili kılınmıştır. Bakanlık, saf pamuk tohumu ektireceği bölgelerin sınırları

⁶³ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 51-6-17, Tarih: 27.01.1935.

⁶⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 54-32-3, Tarih: 28.04.1935.

⁶⁵ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 58-80-3, Tarih: 23.10.1935.

⁶⁶ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 27.01.1936, s. 196-197; *Resmi Gazete*, Sayı No: 3221, 27 Ocak 1936; Pamuk Islah Kanun Tasarısı ile ilgili 19 Ekim 1935 tarih ve 2/3862 sayılı Kararname için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 59-88-9, Tarih: 19.11.1935; 3 Mart 1925 tarih ve 575 sayılı Kanunun üçüncü maddesine göre Gümrük Tarifesinin 270. maddesinde yazılı pamuk dokuma ile 323. maddesinde yazılı yün dokumanın her bir kg'ına gümrük vergisinin birer misli derecesinde tüketim vergisi konulmuştur. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 03.03.1925, s. 88; *Resmi Gazete*, Sayı No: 87, 4 Mart 1925; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Maliye Vekâleti 1927 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlâvesine Dair Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 3, Toplantı: 1, C. 3, 62. Birleşim, 19 Nisan 1928, Sıra Numarası: 101, s. 26, 162-163.

dışında ve bu sınırlardan beş yüz metreden aşağı uzaklıkta bulunan yerlere açık kozalı pamuk çeşidinin ekilmesini yasaklanmıştır.

Kanunun ikinci maddesine göre, saf pamuk tohumu ekilen bölgelerde Tarım Bakanlığının çeşidini tayin ve ilân edeceği pamuklardan başka, açık kozalı pamuk tohumu ile çekirdekli pamukların bu bölgelere sokularak herhangi bir yerde korunması, nakli ve alım satımı yasaklanmıştır. Tarım Bakanlığı, gerekli gördüğü yer ve zamanlarda, saf pamuk tohumu ekilecek bölgelerden, sanayi ve ihracat maksadıyla bozulmuş açık kozalı pamuk tohumunun veya çekirdekli pamuğun, şartlara uygun halde hazırlandığı takdirde geçirilmesine izin vermiştir.

Bu arada 2582 sayılı Kanunla verilip pamuk tohumu üretme işlerinin umumi masrafları kısmına ayrılan 89.438 liradan 50.000 liranın, aynı kanunla *Adana Pamuk Tohumu Üretme Çiftliğine* sermaye olarak tahsisi, 13 Mayıs 1936 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁶⁷

Pamuk üretme çiftliklerine sermaye tahsisi yapılmasının yanı sıra pamuk yetiştiriciliğiyle ilgili raporlar da hazırlanmıştır. Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik, pamuk yetiştirilmesiyle ilgili bir yıllık inceleme ve deneme sonuçlarıyla pamuk bölgelerini gösteren rapor ve krokiyi 30 Ekim 1930 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye sunmuştur. Pamuk Şefi Avni Akvardar tarafından hazırlanan Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Keşan'daki pamuk denemelerine ait bu rapora göre, Trakya iklim ve toprak itibarıyla pamuk ekimine elverişli, halkı da bilgi ve görgü bakımından yeteneklidir. Bölgede pamuk ekimi dağınık olmasına rağmen, kalitesi yüksek pamukların bozulma olasılığı zayıftır. Bu nedenle bakanlıkların yapacağı analiz neticesinde fabrikaların ihtiyacına uygun kaliteli bir türün 1937 yılının ilkbaharında çiftçiler tarafından ekilmesi için 10.000 kg tohuma ihtiyaç vardır.⁶⁸

Aynı yılda Eskişehir'in Sakarya Vadisinde Akala türü pamuk tohumu ekilen yerleri şu şekilde tespit edilmiştir:⁶⁹

1. Eskişehir'e bağlı Yarımca nahiyesi ile Mayıslar, Lâçin, Ilıca, Bozaniç, Demirciler ve Küplü köyleri.

2. Ankara Nallıhan'a bağlı Gerede nahiyesindeki Gerede, Yeniköy, Ozan, Kuzucular ve Tekirler köyleri.

⁶⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 64-39-2, Tarih: 13.05.1936; Benzer Kararname için ayrıca Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 72-19-6, Tarih: 16.03.1937; 2582 sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 13, 05.07.1934, s. 988, *Resmî Gazete*, Sayı No: 2752, 15 Temmuz 1934.

⁶⁸ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 185-276-8, Tarih: 30.11.1936.

⁶⁹ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 185-276-10, Tarih: 24.08.1937.

3. Bilecek Söğüt'e bağlı Kösemihal nahiyesinin Düzköy, Örencik, Beyköy, Kapukaya, Iğdır, Sarıkaya, Gümele ve Karaoğlan köyleriyle İnhisar nahiyesinin İnhisar, Çayköy, Tozman, Alpagut, Akköy, Tarpak, Koyunlu ve Esri köyleriyle merkez nahiyesinin Akçasu, Çaltı, Hamidabat, Kuzaklı, Eyrat ve Katlıç köyleri.

Türkiye'de Akala Pamuğunun ekildiği arazilerin gittikçe artmasında teknik tarım yöntemlerine önem verilmesinin etkili olduğu bilinmektedir. 2903 sayılı *Pamuk Islah Kanunu* hükümlerine dayanılarak faaliyetin sürdüren pamuk teşkilatı, pamukların kalitesini ve randımanını yükseltmeye çalışarak, teknik tarım yöntemlerinin geliştirilmesine önem vermiştir. Bu maksatla bir yandan makineli tarımı teşvik için 1.000 adet pamuk ekme makinesi maliyet fiyatı üzerinden çiftçilere devredilirken, öbür yandan pamukla ilgili müesseseler modern araçlarla teçhiz edilip, pamuk hastalıklarıyla esaslı bir şekilde mücadeleye devam edilmiştir. Bunlara ilaveten sayısız kitap, broşür bastırılıp üreticilere dağıtılması ve büyük sulama programlarının uygulama safhasına konularak diğer gerekli ıslahatların yapılması, pamuğu Türk tarımında hak ettiği yere getirmiştir.⁷⁰

Tarım tekniğine önem verildiği bir dönemde, pamuk tohumu ile ilgili vurgunculuğa da teşebbüs edilmiştir. Adana Bölgesinde ekim mevsiminin yaklaştığı sıralarda, piyasalarda iyi pamuk tohumu kalmadığı ve tüccarlarla fabrikatörlerin vurgunculuk yaparak fiyatları yükselttiği bilinmektedir. Bu duruma mani olmak ve aynı zamanda üreticilerin iyi tohum tedarik etmelerini temin etmek için 500 tonu yerli ve 500 tonu da Cleveland türünden olmak üzere 1.000 ton pamuk tohumunun Ziraat Bankası vasıtasıyla satın alınıp, beş para fazlasıyla üreticiye satılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ekim mevsimi sonunda satılamayarak elde kalacak olanların yağ fabrikalarına sevki ve bu sebeple tohumların maliyet ve satış fiyatları arasında meydana gelebilecek zararın Tarım Bakanlığı tarafından karşılanması, 1682 sayılı Kanunun birinci maddesi gereğince 2 Eylül 1938'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁷¹

⁷⁰ Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", s. 69; 1937 ve 1938 yıllarında Türkiye'de tohum ıslah ve deneme istasyonları, tohum üretme çiftlikleri ve deneme tarlalarından elde edilen pamuk tohumu miktarıyla ilgili bilgi almak için Bk. İGM, *İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 269.

⁷¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 84-78-2, Tarih: 02.09.1938; 1682 sayılı *Ziraat Bankasıncı Tedarik Olunacak Tohumlukların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanunun* birinci maddesine göre, tohum ıslah ve değişikliği için Ekonomi Bakanlığınca gösterilecek lüzum üzerine Ziraat Bankası tarafından alınacak tohumların maliyet ve satış fiyatları arasında ortaya çıkabilecek farklardan doğan zararların karşılanmasındaki taahhüde Bakanlar Kurulu

Tablo 3'te 1934 ile 1938 yılları arasında Türkiye'de Cleveland, Akala ve yerli pamuk türü ekim alanları gösterilmiştir.

TABLO: 3. Türkiye'de Farklı Türde Pamuk Ekim Alanları (1934-1938)

Yıllar	Cleveland (Hektar)	Akala (Hektar)	Yerli Tür (Hektar)
1934	650	30	196.380
1935	3.650	600	205.695
1936	23.384	3900	226.352
1937	85.608	27.750	207.223
1938	123.312	39.870	116.807

Kaynak: Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-IV", s. 20; Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", s. 9.

Tablo 3'e göre, 1934 yılında 650 hektar olarak ekilen Cleveland türü pamuk 122.662 hektar artışla 1938'de 123.312 hektara; 30 hektar olan Akala türü ekimi 38.840 hektar artışla 39.870 hektara yükselmiştir. Buna karşın 196.380 hektar olan yerli tür pamuk 79.573 hektar düşüşle 116.807 hektara inmiştir.

Böylece 1934'ten 1938 yılına kadar olan süreçte, Cleveland türünde %18.871, 07 ve Akala türünde %129.466,66 oranında artış sağlanırken yerli türde %40 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

3. Pamuk Ticareti

Atatürk Dönemi'nde pamuk tohumuna gösterilen özenin pamuk ticaretine de gösterildiği, üretim fazlası mahsulün iç ve dış piyasalara satılarak ihtiyacın giderilmesinden anlaşılmaktadır. 1927 ile 1937 yılları arasındaki 11 yıllık dönemde Almanya, Rusya, Japonya, İtalya, Çekoslovakya, Filistin, Macaristan, ABD, Romanya, Fransa, İngiltere, İspanya, Belçika, Hollanda, Yunanistan, Bulgaristan, Suriye, Mısır, Irak, Portekiz, İran ve diğer bazı ülkelere pamuk ihracatı yapılmıştır.⁷²

Ancak bu süreç içerisinde yaşanan *1929 Dünya Ekonomik Buhranı*, ilerleyen zamanlarda pamuk fiyatlarını yarı yarıya indirmiştir. Özellikle 1932 yılından itibaren ağırlığını daha da derinden hissettirmeye başlayan

Kararıyla, Ekonomi Bakanlığı yetkili kılınmıştır. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 03.06.1930, s. 726; *Resmi Gazete*, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.

⁷² BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 162-134-1, Tarih: 31.12.1938.

kriz, 1929'da ortalama 70 kuruş olan pamuğu 1933'te 33 kuruşa düşürmüştür.⁷³

Aynı yılın bütçe görüşmeleri esnasında söz alan İzmir Milletvekili Halil Bey, pamuk ticareti bakımından Türkiye'de iç taşımacılığı sorunlu ve masraflı bulunmaktadır. Halil Beyin İzmir Ticaret Odasından aldığı rakamlara göre, Pamuk, İzmir'den Avrupa iskelelerine tonu 60 şiline, yani 19 lira 60 kuruşa; Aydından İzmir'e ise 22 lira 80 kuruşa nakledilmektedir.⁷⁴

Ülke içi pamuk taşımacılığının masraflı olduğu bir dönemde 1935 yılında İzmir'de pamuk fiyatları 60 kuruşa kadar çıkmıştır. Bu yükselişin 10 kuruşu on günlük bir süre içerisinde gerçekleşmiştir.⁷⁵

Bu arada Türkiye Macaristan Ticaret Anlaşmasına bağlı tarifieden verilen 38.000 kg pamuklu kontenjanının tükenmesi nedeniyle bu pozisyondan Macar Hükümetine 30.000 kg'lık ilave bir kontenjan daha verilmesi, 5 Mayıs 1936'da Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁷⁶

Pamuk ve ürünlerinin dış pazarlarda rağbet bulduğu bir süreçte, 9 Haziran 1936 tarih ve 3018 sayılı *Ticarette Tağşişin Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanunun* yedinci maddesi uyarınca, İstanbul, İzmir, Mersin ve Adana'da Pamuk İhracatçıları Birliği teşkil edilmiştir.⁷⁷

Bu birliğin kurulmasıyla gerek dış ticarete pamuğun hak ettiği fiyatla müşteriye ulaştırılması gerekse üreticilerin emeğinin karşılığını almasının önü açılmıştır. Maliye Bakanı Fuad Ağralı'nın 1936 yılı bütçe görüşmeleri esnasında yaptığı konuşmada verdiği bilgilere göre, pamuğun değer fiyatla

⁷³ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 58. Birleşim, 27.05.1934, s. 313.

⁷⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 66. Birleşim, 20.06.1932, s. 188.

⁷⁵ *Zaman*, 20 Kânunusani 1935, Sayı No: 212; 1938 yılı içerisinde İtalya'ya yapılan genel ihracatta pamuğun payı % 32, 38'dir. Selman Görkey, "İtalya ile Ticaretimiz", *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 283, Yıl: 12, Aralık 1951, s. 2.

⁷⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 64-35-7, Tarih: 05.05.1936.

⁷⁷ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919; *Resmi Gazete*, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936; Servet Bergin, "İhracat Birlikleri", *İktisadi Yürüyüş*, S. 2, Yıl: 1 İkinci Kanun 1940, s. 9; 9 Haziran 1936 tarih ve 3018 sayılı Kanunun yedinci maddesine göre: Hükümet, gerekli gördüğü çevrelerde belirli malların ihracıyla ilgili ruhsatnameli tüccarların birlikler kurmalarını emredebilir. Her ruhsatnameli tüccar, çevresindeki birliğe üye olabilir. Bu birliklerin teşkilât ve idare tarzlarıyla denetim yöntemlerini gösteren statüleri, ilgililerin görüşleri alındıktan sonra Ekonomi Bakanlığınca düzenlenip Bakanlar Kurulunca onaylanır. Statülerde üyelerin birlikten çıkarılmasını gerektiren sebepler gösterilerek, üye olmayan tüccarların birliğin uğraş konusu olan mallarını ihraç edemeyeceği belirtilmiştir. Nadir Yurtoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960)", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Yıl: Bahar 2019, s. 479-480.

alıcıya ulaşmasında, faaliyet sahasını genişleten milli sanayinin, büyük rolü olmuştur. Tütün, fındık, incir gibi diğer tarım mahsulleri de değer fiyatla elden çıkarılmıştır.⁷⁸

Pamuğun dış ticarete revaç bulduğu sıralarda Türkiye'de pamuk endüstrisi ile ilgili yatırımlar da yapılmıştır. Adana'da S. R. Gilido Fabrikasının kuruluşu için İngiltere'nin Lloyds Bank Ltd. Şirketinden alınan kredi borcunun bakiyesini ödeme zorunluğu ortaya çıkmıştır. Bu borç bakiyesini ödemede ihraç bedellerinin kliring haricinde bırakılacağına İngiltere Takas Ofisince kabul edildiğine dair ilgili firma tarafından temin edilecek bir belgenin gösterilmesi kaydıyla pamuk çekirdeği küspesi ihracına izin verilmesi, 18 Mart 1938 tarihli Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁷⁹

Ayrıca 5 Ocak 1938 tarihli Türk- Romen Ticaret ve Kliring Anlaşmalarına bağlı gizli protokol hükümlerine göre, Romanya'ya gerçekleştirilen 800.000 liralık pamuk satışı karşılığında Türk Hükümetinin Bükreş'teki hesabına geçirilen pamuk bedelinin %70'inden 200.000 liranın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yaptırılan göçmen evleri kerestelerine ayrılması düşünülmüştür. Bu kerestelerin Romanya'dan temin edilerek adı geçen Bakanlığa tahsisi ve kalanın da aynı ülkeden Türkiye'ye ithal edilecek benzin bedellerine ayrılması, 8 Nisan 1938'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁸⁰

Yine Adana'da S. R. Gilido Fabrikasının İngiltere'ye borçlu bulunduğu sterlini ödemek üzere ve ihraç bedellerinin kliring haricinde bırakılacağına İngiltere Takas Ofisince kabul edildiğine dair ilgili firma tarafından temin edilecek bir belgenin gösterilmesi kaydıyla pamuk çekirdeği küspesi ihracına izin verilmesi, 30 Mayıs 1938'de Bakanlar Kurulunca onanmıştır.⁸¹

1923 ile 1938 yılları arasında Türkiye'den Avrupa ülkelerine pamuk ihracatı yapılmıştır.

⁷⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 67. Birleşim, 25.05.1936, s. 197; Maliye Bakanı Ağralı'nın açıklamalarına benzer ifadeler için Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1936 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, S. Sayısı: 191, 25.05.1936, TBMM Matbaası, Ankara, 1936, s. 20.

⁷⁹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 82-19-1, Tarih: 18.03.1938.

⁸⁰ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 82-29-18, Tarih: 08.04.1938.

⁸¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 83-48-20, Tarih: 30.05.1938; 29 Temmuz 1938 güne saat 16'da Nazilli'nin Arpaz köyüne yağın yarım saatlik ceviz büyüklüğündeki dolu afeti 2.000 dekar pamuk mahsulünün %75'ini hasara uğratmıştır. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 118-825-3, Tarih: 09.08.1938.

Tablo 4’te aynı yıllar arasında Avrupa ülkelerine yapılan pamuk ihracat rakamları gösterilmiştir.

TABLO: 4. Türkiye’de Pamuk İhracat Miktarı ve Tutarı (1923-1938)

Yıllar	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Tutarı (Lira)
1923	9.677	6.169.000
1924	12.519	11.390.000
1925	15.940	14.906.000
1926	16.817	11.525.000
1927	15.963	10.199.000
1928	14.654	10.066.000
1929	16.373	10.898.000
1930	28.608	14.270.000
1931	20.178	6.321.000
1932	9.142	2.747.000
1933	3.957	1.233.000
1934	13.029	5.183.000
1935	14.964	6.516.000
1936	21.959	9.083.000
1937	11.233	5.405.000
1938	25.888	10.140.000

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1930-1931*, Yayın No: 14, Ankara, 1931, s. 309; İGM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Yayın No: 21, Ankara, 1932, s. 262; İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Yayın No: 34, Ankara, 1933, s. 276; İGM, *İstatistik Yıllığı 1934-1935*, Ankara, 1935, s. 417; İGM, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, Yayın No: 88, Ankara, 1936, s. 306; İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Yayın No: 142, Ankara, 1939, s. 259.

Tablo 4’e göre, 1923’ten 1938 yılına kadar olan dönemde Türkiye’de pamuk ihracat miktarı ile tutarları yıldan yıla istikrarsız bir seyir takip etmiştir. 1923’te 9.677 ton olan pamuk ihracatı 16.211 ton artışla 1938’de 25.888 tona; Buna karşılık 6.169.000 lira değerindeki ihracat tutarı 3.971.000 lira artışla 1938’te 10.140.000 liraya yükselmiştir. Bu suretle 1923’ten 1938’e kadar olan dönemde ihracat miktarında %167,52; ihracat tutarında ise %64,37 oranında bir artış sağlanmıştır.

4. Pamukla İlgili Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Gerçekleştirilen Temas, Kongre ve Toplantılar

Atatürk Dönemi’nde pamuk ticareti alanında yapılan çalışmaların yanı sıra pamukla ilgili çeşitli temas, kongre ve toplantılar da gerçekleştirilmiştir. Pamuk üretimini artırmak ve sorunlarını dile getirmek amacıyla 1924 yılı içerisinde Adana’da ilk pamuk kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin gündemini, pamuğun üretim, ıslah, zararlılarıyla mücadele ve endüstrisi

teşkil etmiştir. Kongrede bilhassa üretimin yetersizliğiyle ilgili tespitlerde bulunulması, pamuk tarımının ne kadar geri kaldığı gerçeğinin ileri sürülmesine yol açmıştır.⁸²

Pamuğun Türk ekonomisi üzerindeki önemini bilen Cumhuriyet hükümetleri, bu mahsulün durumunu, yaptığı toplantılarda aldığı kararlarla değerlendirme fırsatı bulmuştur. 1931 yılının Ocak ayında *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti* tarafından tarımsal sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm yolları önermek maksadıyla I. Türkiye Ziraat Kongresi düzenlenmiştir.⁸³

Kongreye *Adana Pamuk Tecrübe İstasyonu Müdürü Kemal Bey* tarafından *Pamuk Başlığı* altında bir rapor sunulmuştur. Rapora göre, Adana pamuk üreticisi birkaç yıldır sıkıntı içerisindeydi. Özellikle 1931 yılı itibari ile bu sıkıntı daha da artmıştır. Pamuğun dünya piyasalarındaki değer kaybının yanında Adana pamuğunun kaybı daha fazladır. Bu kaybı, Türk pamuğunu dış ülkelere pazarlayacak tüccar sayısının azlığı tetiklemiştir. Kemal Bey raporunun devamında, ülke pamuğunun kalite yetersizliğinden de bahsetmektedir. Bu pamuklar 20-22 mm boyunda ve açık krem rengindedir. Tel uzunluklarının değişmesi kusurlarının fazla olmasına yol açmıştır. Bu kusurlar nedeniyle de elde edilen elyafın dayanıklılığı zayıftır. Ayrıca pamuklar, toplama esnasında yapılan işlemlerin kötülüğü sebebiyle kirlidir. Ekonomik değer olarak Türk pamuklarından ancak 22 numara kaba iplik elde edilebilmektedir. Bu tür ipliklerle de çarşaf, basma, yatak çarşafı, peşkir ve havlu bezi gibi ürünler imal edilmiş; gömlek, iç çamaşırı, entari yapımında kullanılan bezlerin üretimin de ise 36 numarayı aşan ipliklerin kullanılması gerekli görülmüştür. Bu ipliklerin 26,5 ile 31 mm uzunluğundaki pamuklardan üretilmesi, Türk pamuğunun iç pazarlarda rağbet bulması için uzunluklarının 26 mm'nin üzerine çıkarılmasını zorunlu hale getirmiştir. Deneme istasyonunun her yıl üreticiye temin ettiği 17.000 ton kaliteli tohumun ihtiyacı karşılayamaması, köylünün de üretim sürecine titizlikle katılmasını gerekli kılmıştır.⁸⁴

⁸² Üstar, a.g.m., s. 7.

⁸³ *Açıksöz*, 17 Kânûn-ı Sâni 1931, Sayı No: 2634.

⁸⁴ Mustafa Yahya Metintaş, Mehmet Kayıran, "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Yıl: 2016/1, s. 59-60; Türkan Çetin, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6, Yıl: 1996, s. 220-221.

Kongrede pamuk ile ilgili alınan tavsiye niteliğinde kararlar 10 madde halinde şöyle özetlenmektedir:⁸⁵

1. Pamuk tarımı için verilen kredilerin vadesi uzun ve faizinin de az olması.
2. Pamukların mümkün olduğu kadar ülke içerisinde kullanılmasını temin edecek kurumların meydana getirilmesi.
3. Türkiye'ye pamuklu dokuma ithal eden ülkelere Türk pamuklarını satın almaları konusunda yapılacak ticaret sözleşmelerini esas almalarının temin edilmesi.
4. Pamuk tarımını sıra üzerine yapma ve makine ile çapalamanın üreticiler arasında yaygınlaştırılarak teşviki ve mibzer ile çapa makinesi almak isteyenlere taksitle dağıtımının sağlanması.
5. Genel sulama tesisleri yapılmaya kadar sulama yapacak çiftçilere araç tedarikinde yardım edilmesi ve yapılan çalışmalarda bilgi ve yeteneklerinin artırılması.
6. Pamuk tarımında makine kullanımını sekteye uğratacak kararların alınmaması.
7. Pamuk üretim çevrelerine gelecek işçilere demiryolları yönetimince indirimli tarifelerin uygulanması.
8. Adana Pamuk İstasyonunun takviye edilerek daha verimli hale getirilmesi ve Aydın çevresinde de bir pamuk istasyonunun tesis edilmesi.
9. Türkiye'de pamuk üretimi yapılamayan yerlere Adana'dan pamuk gönderilmesinin yasaklanmaması ve İzmir'e sevk edilecek pamuklar üzerindeki memnuniyet kararının ise tekrar gözden geçirilmesi.
10. Pamuk tarımının gelişimiyle ilgili bir broşür hazırlanarak ücretsiz olarak çiftçilere dağıtılması.

Türkiye I. Ziraat Kongresi ardından pamukla ilgili yurtdışı temaslarında bulunmak üzere bir kısım yetkililere de görevler verilmiştir. Pamuk hakkında incelemelerde bulunmak üzere Mısır'a gidecek Merkez Bankası İdare Meclisi üyelerinden Eski Ziraat Müsteşarı Müderris İhsan Abidin Beye siyasi pasaport verilmesi, Bakanlar Kurulunun 12 Ocak 1933 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-IV", s. 13.

⁸⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 33-4-15, Tarih: 12.01.1933.

5. Pamuk Alanında Şirketleşme ve Kooperatifleşme Yönünde Yapılan Faaliyetler

Atatürk Dönemi'nde pamuk alanında şirketleşme ve kooperatifleşme yönünde çalışmalar da yapılmıştır. 20 Haziran 1929'da idare merkezi İstanbul olmak üzere 3.000.000 lira sermaye ile *Pamuk ve Nebati Yağlar Sanayii TAŞ* kurulmuştur. İstanbul Milletvekili Süreyya Paşa, *The Oriental Industrial Monopolies Ltd. Şirketi* adına Monsieur P. Motet, Maitre A. Vuccino, Maitre A. Biliotti ve Türk Ticaret ve Sanayi Bankası A.Ş. Müdürü Hüseyin Şaban Bey tarafından kurulan şirketin belli başlı amaçları şunlardır:

1. Pamuk çırçır ve iplik fabrikaları teşkil etmenin yanı sıra pamuk ve sair maddeleri dokuyup, boyamak,
2. Yağhane ve bitkisel maddelere ilişkin sanayi kurmak,
3. Hammadde satın almak,
4. Numune çiftlikleri, deneme tarlaları ve tarım istasyonları ihdas etmek.

Atatürk Dönemi'nde Pamuk ve Nebati Yağlar Sanayi Şirketinin kuruluşundan takriben iki ay sonra Pamuk Kooperatiflerinin de teşkil edilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Üretimi takviye, sürümü artırma ve ortakların ürünlerinden yararlanılmasını temin etmek amacıyla merkezi Koçarlı olmak üzere kırk yıl süre ve hisse senetlerinden ibaret sermaye ile teşkiline başlanan *Aydın Pamuk Müstahsilleri Kooperatif Ortaklığı*'nın Ekonomi Bakanlığından gönderilen esas sözleşme tasarısı, 25 Ağustos 1929'da Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.⁸⁷

Benzer şekilde pamuk ticaretiyle uğraşmak amacıyla Adana pamuk üreticileri tarafından merkezi Adana olmak üzere 12.500 lira sermaye ile teşkiline başlanan *Adana Müstahsilleri Satış Kooperatifinin* Ekonomi Bakanlığından gönderilen esas sözleşme tasarısı, 25 Mart 1931'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁸⁹

Aynı yılda Tarsus'ta pamuk ticaretiyle uğraşmak üzere 10.000 lira sermaye ile üreticiler tarafından teşkiline teşebbüs edilen *Tarsus Pamuk Müstahsilleri Satış Kooperatifinin* Ekonomi Bakanlığı tarafından gönderilen

⁸⁷ A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1997, s. 15.

⁸⁸ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 5-41-10, Tarih: 25.08.1929.

⁸⁹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 19-21-6, Tarih: 25.03.1931.

esas sözleşme tasarısı, Bakanlar Kurulunun 18 Mayıs 1931 tarihli toplantısında okunarak tasdik edilmiştir.⁹⁰

Atatürk Dönemi'nde pamuk satış kooperatiflerinin yanı sıra pamuk şirketlerinin de ihdas edilmeye devam edildiği görülmektedir. Tasfiye halinde bulunan *İzmir Pamuk İmalatı Türk Anonim Şirketi*nin evvelce elinde bulunan Pamuk İplik Dokuma Fabrikasını satarak işletmek amacıyla merkezi İzmir'de 50 yılı süre ve 1.100.000 lira sermaye ile *İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi*ni teşkiline başlanmıştır. Adı geçen şirketin Ekonomi Bakanlığında gönderilen esas sözleşme tasarısı ve sermayesinin dörtte birini ödediğini gösteren banka mektubu, Bakanlar Kurulunun 9 Haziran 1932 tarihli toplantısında onaylanmıştır.⁹¹

Ayrıca Türkiye İş Bankası, Türk Tecim Anonim Şirketi ve bazı özel şahıslar tarafından yağ imalatı ve unculuk işleriyle uğraşmak amacıyla 28 yıl süre ve 400.000 lira sermaye ile Mersin'de *İçel Pamuk ve Yağ ve Türk Anonim Şirketi*ni teşkiline başlanmıştır. Adı geçen şirketin Ekonomi Bakanlığında gönderilen esas sözleşme tasarısı ve sermayesinin dörtte birinin tedarik edildiğini gösteren banka mektubu, 4 Ağustos 1938 tarihinde Bakanlar Kurulunca incelenerek onaylanmıştır.⁹²

6. Pamuk Zararlılarıyla Mücadele

Cumhuriyetin ilanı başlarında pamuk mahsulüne musallat olan haşerelerin imhası ile ilgili çalışmalar da yapılmış, 14 Temmuz 1925 tarih 541 sayılı *Pamuklara Arız Olan Haşerat ve Emrazın İmha ve Tedavisi ve Tohumlarının Islahı Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu Kanunun ikinci maddesine göre, herhangi bir yerde haşere veya bulaşıcı hastalık ortaya çıktığının ziraat memurları tarafından bildirilmesi ardından, bizzat yörenin en büyük mülkiye amirinin başkanlığı altında, ziraat müdür veya memuru, ziraat odası başkanı, idare meclisi ve belediyeden gönderilecek birer üyeden oluşan bir mücadele komisyonu teşkil edilmiştir. Bu komisyonun başkan ve üyelerine mücadele süresince verilecek ücret, Tarım Bakanlığınca uygun görülen zararlı hayvan ve haşerenin yok edilmesi bütçesinden karşılanmıştır.⁹³

⁹⁰ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 19-30-7, Tarih: 18.05.1931.

⁹¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 29-46-4, Tarih: 09.06.1932.

⁹² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 84-72-18, Tarih: 04.08.1938.

⁹³ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 14.07.1924, s. 37-38; *Resmi Gazete*, Sayı No: 83, 25 Ocak 1925; Bu Kanun 1056 Sayılı *Pamuklara Arız Olan Haşerat ve Emrazın İmha ve Tedavisi ve Tohumlarının Islahı Kanununun 1, 2, 3, 5, 6, 8. Maddelerini Muaddil Kanun* ile değişikliğe uğramıştır. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: F., C. 3, 14.07.1931, S.

Pamuğun hastalık ve zararlılarına karşı 1936 yılından itibaren de mücadele faaliyetleri sürdürülmüştür. ABD ve kısmen de Rusya'da uygulanan toz ilaç kullanımı yoluyla yapılan mücadelede Türkiye'deki mahsul zararlıları azaltılmıştır.⁹⁴

1937 yılının Mayıs ayına gelindiğinde Adana ve İçel'de yapılacak pamuk böcekleri mücadelesinde kullanılmak üzere dış ülkelerden getirilmesi zorunlu 1.000 ton kalsiyum arseniyat prepatına ihtiyaç duyulmuştur. Adı geçen prepatın Almanya, İtalya ve Fransa gibi kliringde anlaşmalı ülkelerden, 2490 sayılı *Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu*'nun 46. maddesinin O fıkrası hükmüne göre pazarlıkla satın alınması, 23 Mart 1937 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.⁹⁵

Ayrıca pamuklara musallat olan pembe kurt ve zararlı böceklerle mücadelede incelemeler yapmak üzere altı ay süre ile dış ülkelerden bir uzman çağırılması için 1937 yılı döviz cetvellerinin yabancı uzmanlar faslına konulan ödenekten 4.000 dolarlık döviz izni verilmesi, 23 Haziran 1937'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁹⁶

Sonuç

Cumhuriyetin ilanının ilk yıllarında pamuk üretimi ve ihracatını önemli bir husus olarak değerlendiren Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'de milli bir dokuma sanayinin kurulup bu sanayinin ihtiyaç duyduğu miktar ve kalitede üretimin gerçekleştirilmesi yolunda çaba harcamıştır. Ancak yerli pamuk türü ile hedef üretime ulaşamayacağı anlaşılmış, farklı türde pamuk tohumlarının ülkeye getirilip denenmesi ardından verimi yüksek ABD kökenli Akala türünün Ege Bölgesi, Cleveland türünün Adana çevresi iklim ve toprağına uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünlerin ekim çalışmalarının yapıldığı 4-5 yıllık süreçte pamuk üretiminde verim bolluğunun yaşanması, Avrupa'ya yapılacak ihracatın artırılıp milyonlarca lira dövizin ülkeye kazandırılmasının önünü açmıştır.

No: 50, s. 140; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1932 Senesi Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, S. No: 156, TBMM Matbaası, Ankara, 1932 s. 300 ;1056 sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 5, 28.05.1927, s. 279-280; *Resmi Gazete*, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927; *Pamuk Mahsulüne Arız Olan Haşerelerin İmhası Hakkında Kanun Tasarısı* için ayrıca Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 11-56-10, Tarih: 30.11.1924.

⁹⁴ Recep Görkmen, "Zirai Mücadele İşleri", *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 37.

⁹⁵ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 73-23-10, Tarih: 23.03.1937; 2490 sayılı *Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununun* 46. maddesinin O fıkrası için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 02.06.1934, s. 717; *Resmi Gazete*, Sayı No: 2723, 10 Haziran 1934.

⁹⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 76-57-14, Tarih: 23.06.1937.

Ekseriyeti Nazilli ve Adana pamuk istasyonlarınca üretilip çiftçiler tarafından ekilen Akala ve Cleveland türü bu pamuk tohumlarının aynı zamanda dekar başına üretim maliyetini de düşürmesi, çiftçilerin gelirlerini artırarak daha fazla para kazanmalarını sağlamıştır. Dahası Hindistan kökenli 15-22 mm lif uzunluğuna sahip 16 numara iplik yapımında kullanılan ve ancak kaba kumaş imal edilen yerli türe göre, 24 ile 28 mm lif uzunluklarına sahip 40-60 numaraya kadar iplik imal eden Cleveland ve Akala türlerinin dokuma endüstrisine girmesi, ince kumaşların dokunulmasına ve tekstil sanayinin gelişmesine yol açmıştır.

Mibzer ve çapa makineleri gibi modern tarım aletlerinin yurtdışından getirilerek pamuk yetiştiriciliğinde kullanılması ve yabancı uzmanların üretim, ihracat, tohum ıslahı ve makineli tarım konusunda bilgi ve deneyimlerinden yararlanılması, üretim artışını tetikleyen diğer bazı nedenler arasında yer almıştır. Bunların ilaveten pamukla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde kongre ve toplantıların düzenlenmesinin yanı sıra bataklıkların kurutularak pamuk zararlılarıyla mücadele edilmesi de, üretim ve ihracatın artırılmasında etkili olmuştur. Ayrıca pamuk alanında şirketleşme ve kooperatifleşme yönünde yapılan örgütlenmelerle de tefecilerin fiyatları düşürme yönündeki piyasa müdahaleleri önlenmiştir.

Pamuk üretiminin artırılması, üretim merkezlerinde ekonomik canlılığı da beraberinde getirmiştir. Mahsulün toplanma sürecinde yapılan mevsimlik göçler bölgede önemli bir nüfus hareketliliğini oluşturmuştur. Bu hareketlilik zamanla pamuk üretim merkezlerinin imkânlarının artırılarak birer cazibe merkezi haline dönüştürülmesini temin etmiştir. Bu da mevsimlik göçleri kalıcı hale getirerek nüfusun daha da artması ve akabinde pamuk sanayinin tesis edilmesinin önünü açmıştır. Pamuğun bir ticaret malı olarak değerlendirilip endüstrisinden de yararlanılması, ulaşım ve yol yapım çalışmalarıyla ticari faaliyetleri yoğunlaştırmıştır.

Pamuk üretiminin artırılması birçok sektörün gelişmesine de ön ayak olmuştur. Pamuktan iplik elde edilmesiyle dokuma sektörüne; çiğit denilen pamuk tohumlarından yağ üretilmesiyle yağ sektörüne; sabun elde edilmesiyle temizlik sektörüne; selüloz elde edilmesiyle kâğıt sektörüne; ahşap üretiminde kullanılmasıyla mobilya sektörüne; küspesinin gübre ve hayvan yemi olarak değerlendirilmesiyle tarım ve hayvancılık sektörlerine; hekimlikte kök kabukları, yaprak ve tohumlarından yararlanılmasıyla sağlık sektörüne; patlayıcı madde imalinde kullanılmasıyla da silah ve savunma sektörüne destek sağlanmıştır.

Sonuç itibariyle üretimi ve ticaretiyle birçok sektöre destek sağlayan pamuğun, aynı zamanda binlerce aileye geçim kaynağı teşkil etmesi ve dış ülkelere de ihracıyla milli ekonomiye önemli katkılar sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 6-46-18, Tarih: 23.01.1923.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 172-193-4, Tarih: 12.10.1924.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 11-56-10, Tarih: 30.11.1924.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 5-41-10, Tarih: 25.08.1929.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 18-19-5, Tarih: 18.03.1931.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 19-21-6, Tarih: 25.03.1931.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 19-30-7, Tarih: 18.05.1931.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 29-46-4, Tarih: 09.06.1932.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 33-4-15, Tarih: 12.01.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 34-19-8, Tarih: 25.03.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-54-7, Tarih: 29.07.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-56-3, Tarih: 07.08.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 41-89-10, Tarih: 18.12.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 41-92-5, Tarih: 30.12.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 42-6-1, Tarih: 04.02.1934.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 51-3-16, Tarih: 15.01.1935.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 51-6-17, Tarih: 27.01.1935.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 54-32-3, Tarih: 28.04.1935.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 58-80-3, Tarih: 23.10.1935.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 59-88-9, Tarih: 19.11.1935.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 64-35-7, Tarih: 05.05.1936.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 64-39-2, Tarih: 13.05.1936.

- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 13-76-3, Tarih: 16.10.1936.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 185-276-8, Tarih: 30.11.1936.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 71-7-16, Tarih: 27.01.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 72-19-6, Tarih: 16.03.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 73-23-10, Tarih: 23.03.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 76-57-14, Tarih: 23.06.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 185-276-10, Tarih: 24.08.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 82-19-1, Tarih: 18.03.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 82-29-18, Tarih: 08.04.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 83-48-20, Tarih: 30.05.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 158-112-1, Tarih: 29.07.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 24-138-18, Tarih: 02.08.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 84-72-18, Tarih: 04.08.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 118-825-3, Tarih: 09.08.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 84-78-2, Tarih: 02.09.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 162-134-1, Tarih: 31.12.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 5-49-3, Tarih: 09.10.1949.

II. RESMÎ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi ve Zabıt Ceridesi

- TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 14.07.1924, s. 37-38.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 03.03.1925, s. 88.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 22.04.1925, s. 289.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 5, 28.05.1927, s. 272-280.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 03.06.1930, s. 726.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 02.06.1934, s. 717.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 13, 05.07.1934, s. 988.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 27.01.1936, s. 196-197.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 14.06.1937, s. 847.

- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: C. 18, 102. Birleşim, 14.04.1925, s. 20.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Maliye Vekâleti 1927 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlâvesine Dair Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 3, Toplantı: 1, C. 3, 62. Birleşim, 19 Nisan 1928, Sıra Numarası: 101, s. 26, 162-163.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: F., C. 3, 14.07.1931, S. No: 50, s. 140.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 66. Birleşim, 20.06.1932, s. 188.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1932 Senesi Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, S. No: 156, TBMM Matbaası, Ankara, 1932 s. 300.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1933 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 2, C. 15, 15.05.1933, S. No: 165, TBMM Matbaası, Ankara, 1933, s. 284.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 58. Birleşim, 27.05.1934, s. 313.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 27.05.1934, s. 154.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 27. Birleşim, 22.05.1935, s. 163.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 22.05.1935, s. 161.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 67. Birleşim, 25.05.1936, s. 197.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1936 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, S. Sayısı: 191, 25.05.1936, TBMM Matbaası, Ankara, 1936, s. 20.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 25.05.1936, s. 163.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 63. Birleşim, 24.05.1937, s. 184-185.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 24.05.1937, s. 171.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 64. Birleşim, 23.05.1938, s. 130.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 173.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 180.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 83, 25 Ocak 1925.

_____, Sayı No: 87, 4 Mart 1925.

_____, Sayı No: 97, 28 Nisan 1925.

_____, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927.

_____, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.

_____, Sayı No: 2723, 10 Haziran 1934.

_____, Sayı No: 2752, 15 Temmuz 1934.

_____, Sayı No: 3221, 27 Ocak 1936.

_____, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936.

_____, Sayı No: 3630, 14 Haziran 1937.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayınları

İGM, *İstatistik Yıllığı 1930*, Ankara, 1930, s. 182.

_____, *İstatistik Yıllığı 1930-1931*, Yayın No: 14, Ankara, 1931, s. 190, 262, 309.

_____, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Yayın No: 21, Ankara, 1932, s. 200.

_____, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Yayın No: 34, Ankara, 1933, s. 209, 276.

_____, *İstatistik Yıllığı 1934-1935*, Ankara, 1935, s. 417.

_____, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, Yayın No: 88, Ankara, 1936, s. 306.

_____, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, Yayın No: 115, Ankara, 1937, s. 171.

_____, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Yayın No: 142, Ankara, 1939, s. 180, 259.

_____, *İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 269.

DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1990*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 127, 153, 162.

_____, *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106, 130.

_____, *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 190-191, 222, 226.

_____, *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 186-187, 218, 222.

TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 199-200, 227, 231.

_____, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Yayın No: 3890, Ankara, 2012, s. 184-185, 189.

_____, *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Yayın No: 4132, Ankara, 2013, s. 171, 174.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. Dergiler

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (1954)

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (1996)

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi (1991)

İktisadi Yürüyüş (1940-1951)

Journal of History School (2017)

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2016)

Tarım Bakanlığı Dergisi (1947)

Türk Ekonomisi (1945)

Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (2019)

B. Gazeteler

Açıksöz (17 Kânun-ı Sâni 1931)

Akşam (17 Teşrinievvel 1936)

Anadolu (20-21 Teşrinievvel 1936)

Haber (20 Birinciteşrin 1936)

Hâkimiyet-i Milliye (9 Nisan 1923)

Ulus (17 İlkteşrin 1936)

Yeni Asır (18 Teşrinievvel 1936)

Zaman (20 Kânunusani 1935)

IV. KİTAPLAR

- AFETİNAN, Ayşe, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınları, Ankara, 1972.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1453-1559*, C. 2, Tekin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1979.
- Atatürk ve Tarım*, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, TBMM'de Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, 1906-1938, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam 1922-1938*, C. 3, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1985.
- CHP, *15. Yıl Kitabı*, Ankara, 1938.
- Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye*, C. 5, Haz.: İzzet Öztoprak vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.
- FAO Türkiye Raporu*, TC Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1962.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, C. 6, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, C. 7, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, C. 3, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1997.
- ÖZÇELİK, Ahmet, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. 1, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

YURTOĞLU, Nadir, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

ZEYTİNOĞLU, Erol, *Türkiye Ekonomisi*, 6. Basım, Met/er Matbaası, İstanbul, 1978.

V. MAKALELER

AĞAOĞLU, Samet, “Mühassıs Pamuk İşçisi Yetiştirilmesinin Ehemmiyeti Nedir?”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 11.

AKTAN, Reşat, “Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, Yıl: 1954, s. 11-44.

BAYKARA, Tuncer, “Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VI, Yıl: 1991, s. 1-23.

BERGİN, Servet, “İhracat Birlikleri”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 2, Yıl: 1, İkinci Kanun 1940, s. 9,12.

ÇETİN, Türkan, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6, Yıl: 1996, s. 213-226.

DARKOT, Besim, “Pamuk”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1953, s. 48-54.

DOĞUKAN, Suphi Rıza, “Türkiye'de Pamuk”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 12-13.

_____, “Türkiye'de Pamuk-II”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 30, Yıl: 2, 1 Mart 1941, s. 8.

_____, “Türkiye'de Pamuk-III”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 31, Yıl: 2, 16 Mart 1941, s. 11.

_____, “Türkiye'de Pamuk-IV”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 33, Yıl: 2, 16 Nisan 1941, s. 13, 20.

GÜNVER, Nizamettin, “Yurdumuzda Pamuk”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 283, Yıl: 12, Aralık 1951, s. 4, 20.

GÖRKEY, Selman, “İtalya ile Ticaretimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 283, Yıl: 12, Aralık 1951, s. 2.

- GÖRKMEN, Recep, “Zirai Mücadele İşleri”, *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 37.
- METİNTAŞ, Mustafa Yahya, KAYIRAN, Mehmet, “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Yıl: 2016/1, s. 33-82.
- TURGAY, Necati, “Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 9, 69.
- _____, “Tarım Bakanlığı Bünyesinde Pamuk İşleri Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı”, *Tarım Bakanlığı Dergisi*, S. 3, Yıl: 1, Aralık 1947, s. 18.
- ÜSTAR, M. Faik, “İstihsal ve Kalite Bakımından Düzelen Pamukçularımızın Saadet Yılı”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 258, Yıl: 11, s. 7.
- YAZICIOĞLU, Turgut, “Nebati Yağ İstihsal Durumu”, *Türk Ekonomisi*, S. 30, Yıl: 3, Aralık 1945, s. 179-184.
- YAZMAN, Aslan Tufan, “Beyaz Altın”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 20, Yıl: 1, 16 Eylül 1940, s. 1.
- _____, “Pamuk ve Ege Çiftçisi”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 1.
- _____, “Pamuk Kongresinden Alınan Neticeler”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 27, Yıl: 2, 16 İkinci Kanun 1941, Birinci teşrin 1940, s. 1.
- YAZMAN, Ekrem, “Nazilli Pamuk İstasyonu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 5.
- YURTOĞLU, Nadir, “Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım Kurumunun (TZDK) Yeri ve Önemi (1943-1960), *Journal of History School*, S. 29, Yıl: 10, Mart 2017, s. 277-312.
- _____, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960)”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Yıl: Bahar 2019, s. 472-510.

VI. TEZLER

- BASHIMOV, Guchgeldi, *Türkmenistan’da Pamuk Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi ve Pazarlama Sorunlarının Analizine Yönelik Bir Araştırma*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde, 2018.
- ÖZER, Osman Orkan, *Pamuk Üretimi, Satış Fiyatı Stratejileri ve Piyasanın Gelecekteki Durumu: Aydın İli Örneği*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.

VII. DİJİTAL KAYNAKLAR

“Pamuk Hakkında”, <http://akalapamuk.com.tr/pamuk-hakkinda/>; Erişim Tarihi: 29.06.2019.

“Pamuk Yetiştiriciliği” http://www.tarimkutuphanesi.com/PAMUK_YETISTIRICILI_GI_00038.html; Erişim Tarihi: 29.06.2019.